Cronyk van Sint Aagten Convent. Een oude kloosterkroniek uit de 15-17e eeuw

Editie Feitse Boerwinkel

bron
F. Boerwinkel jr. (ed.),*Cronyk van Sint Aagten Convent. Een oude kloosterkroniek uit de 15-17e eeuw*. Knottnerus-Kramen, Amersfoort z.j. [1939]

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_cro002cron01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. en NWO

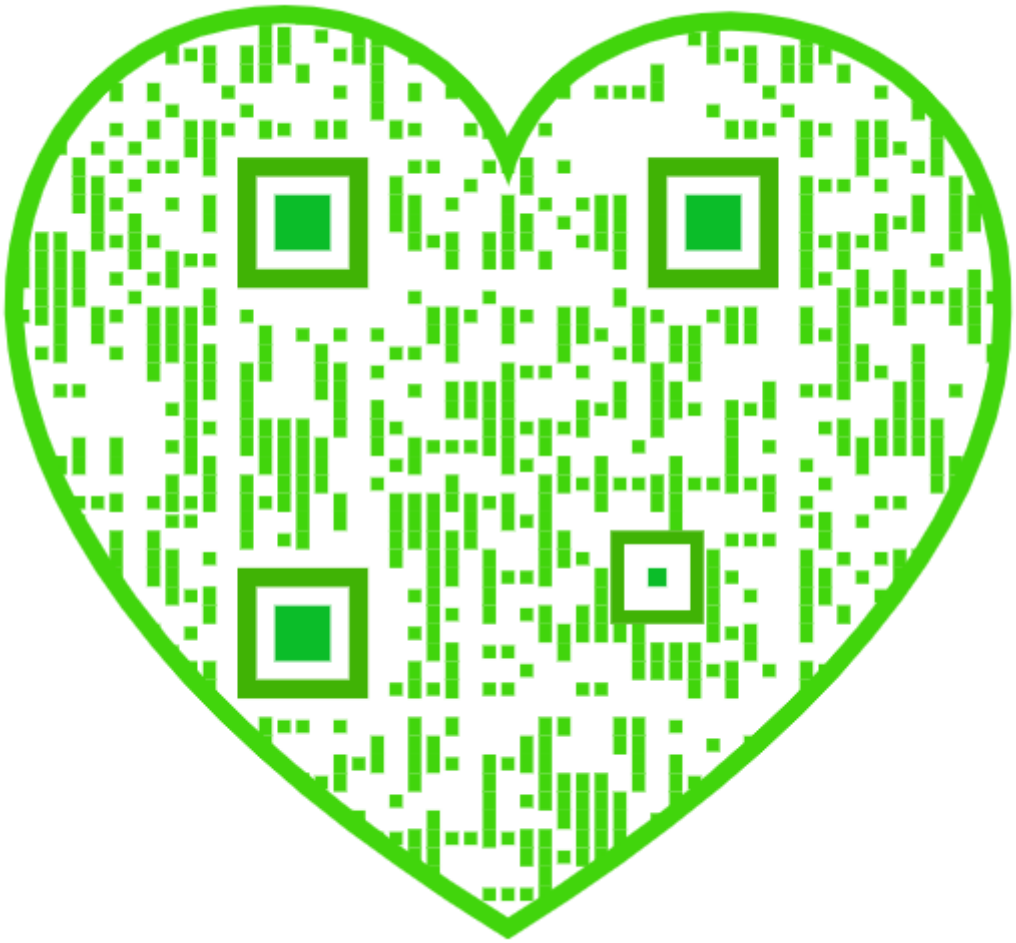

Ter inleiding.

De heruitgave van een oude kloosterkroniek, die wij hierbij aanbieden, heeft een tweeledig doel.

Laat ons al aanstonds zeggen: géén wetenschappelijk doel. Want daarvoor ontbreekt een belangrijke voorwaarde: het origineel van deze kroniek was, ondanks verschillende nasporingen, niet meer te vinden. Bovendien is deze kroniek, - die wij lieten nadrukken uit Van Bemmel's 'Beschryving der Stad Amersfoort' (1760) - niet in de eerste plaats merkwaardig, omdat er tot nog toe onbekende feiten in worden vermeld, die ons nieuw licht zouden verschaffen op deze of gene gebeurtenis.

Niet dus voor den wetenschappelijken historicus is deze uitgave allereerst bedoeld. Maar deze kroniek heeft ons zelf en verschillende 'leken', die wij er uit voorlazen dermate geboeid, dat wij meenden, dat velen er mede gediend zouden zijn, als wij de kroniek niet begraven lieten liggen in van Bemmel's werk - dat nog slechts antiquarisch te verkrijgen is - maar door een heruitgave hem weer toegankelijk maakten voor het grote publiek.

Er zijn mensen, voor wie het ochtendblad van hun krant en de wekelijkse illustratie het einde van alle wijsheid betekent. Voor dezulken is het waarschijnlijk een wonder, wat een 'mens er nu aan heeft' zich in zo'n oude kroniek te verdiepen. Er zijn echter - gelukkig - ook nog anderen. Er zijn er, die te midden van de razernij van het moderne leven, behoefte gevoelen een ogenblik stil te staan om zich af te vragen: Vanwaar - en waarheen? Voor dezen kan de Kroniek de gelegenheid bieden zich te stellen buiten de eigen tijd en de eigen kring, om zich als 't ware in te leven in een tijd en in een kring, die ver van ons af liggen; maar die daardoor des te beter

ons in staat kunnen stellen de dingen van ons eigen leven op een afstand, en daardoor in juister verhouding te zien.

Wij leven in een bewogen tijd. Prof. Huizinga zeide het nog sterker: 'Wij leven in een bezeten wereld.' Ik vraag me echter af:

Is onze tijd en onze wereld bewogener en bezetener dan vroegere tijden? Oorlogen en geruchten van oorlogen, hongersnoden en pestilentiën, uitbuiting en rechtsvertreding, kortom alles wat den mens overkomt, en wat de ene mens den ander aandoet, het is niet van een bepaalde tijd, maar het is van àlle tijden. En wèl hem, wiens hart zich niet aan illusies heeft gehecht, maar die een dieper grond heeft gevonden, waarin zijn anker eeuwig rust....

Zo geeft dan ook deze kroniek het sober verhaal van menselijk leven en streven in een tijd, die, evenals de onze, een tijd van overgang was; een tijd, waarin oude vormen en gedachten stierven en nieuwe denkbeelden in daden werden omgezet. Wij zien dit alles weliswaar vanuit een zeer beperkt gezichtspunt. Het is alsof we de wereld bekijken en beluisteren van uit het kleine luikje in de poort van het klooster, waaruit de portierster het leven en bewegen daarbuiten gadeslaat. Ongetwijfeld een eng uitzichtsveld wat van daaruit wordt bestreken. En dus geenszins geschikt om ons een objectieve en alzijdige kijk op die tijd te bieden.

Maar wat uit wetenschappelijk historisch oogpunt een nadeel is, heeft toch in dit geval z'n bijzondere bekoring. Door dit zeer subjectieve en enge gezichtspunt van waar uit deze kroniek is geschreven, is het alsof wij zelf met deze kleine gemeenschap mee leven, alsof wij mede opgenomen zijn in hun noden en zorgen, en ook in hun blijdschap en vreugde.

En juist door deze beperkte kring, waarin we alles zo subjectief medeleven, krijgen de gebeurtenissen dikwijls een veel dieper reliëf dan door de objectieve

en veelzijdige behandeling, die wij vinden in de geschiedenisleerboeken.

Wij weten bijvoorbeeld, dat de kerkhervorming een geweldige ommekeer heeft gebracht in het leven der 16e eeuwers.

Maar als we deze kerkhervorming medebeleven in [de kroniek van] het Sint Aechtenklooster, wordt het ons opeens veel duidelijker, veel nabijer, wàt deze geestelijke revolutie betekende. Over de theologische betekenis geen woord, maar wel over de gewoon-menselijke kant ervan. Zouden de zusters van St. Aechtenconvent toen ook niet gedacht hebben te leven in een bezeten wereld, toen de geuzen haar klooster binnendrongen en een van hen ‘uyt de Reventer een tafellaken haalde, hangende 't selve om syn lyf, staende voor 't Autaer, doende grote spot aan 't Sacrificie der Missen. Waar over de Mater Ruysch ende andere Susteren bitterlyk schreyden’?

Ziet, deze kleine gebeurtenis in een Amersfoorts klooster staat niet in een geschiedenisboek. Wereldschokkend was het ook niet wat daar in 1579 ‘op S. Gregorius dach’ geschiedde. Maar de menselijke pijn en droefheid, die door deze nonnetjes is geleden, beweegt nu nog ons hart; zoals het gelukkig toen ook de geuzenkapiteins heeft bewogen, want we lezen verder: ‘Waardoor de Capiteyns beweegt worden, ende beclaegden hem, dat Sy 't niet eerder belet of gestraft hadden.’

Ook deze capiteyns hebben geen plaats in de geschiedenisleerboeken gekregen. Maar hun eenvoudig menselijk gevoel en hun medelijdend hart deed hen toch maar tegen hun eigen manschappen ingaan. En het troost ons, dat ook toen, te midden der ‘bezetenheid’ er toch óók nog iets anders was.

* * *

Men moet er wel op bedacht zijn, dat een kroniek als deze slechts bij rustige en aandachtige lezing ons

ten volle doet meeleven in de gedachtenwereld van deze zusteren van St. Aechten.

Een klein voorbeeld. Op het jaar 1547 lezen we:

'In dit jaar kwam Gruwel, een Kettermeester tot Amersfoort van Utrecht, uyt macht van Keyserl. Majesteyt om de Boeken te ondersoeken, die een ider binnen acht dagen brengen moste, soo datter veel Bijbels ende Testamenten gebrogt ende verbrant worden, ende de goede Boeken bleven onbeschadigt.'

Met andere woorden: Het lezen van Bijbels en Testamenten (althans van de vertalingen, die toen bekend waren) was den leek blijkbaar niet geoorloofd. Een door de kerk goedgekeurde en voor iedere leek toegankelijke bijbelvertaling bestond er toen dus nog niet. Wanneer wij dan de prachtige, ook voor leken toegankelijke vertalingen zien, die thans van R.K. zijde worden uitgegeven, zien we wèl hoe tijden en toestanden veranderen.

* * *

Zo is het meermalen in deze kroniek: één zin, soms zelfs maar één woord, onthult ons gans een wereld van gedachten, of een fel tafereel van brand, watersnood, honger en oproer. Wanneer wij onder 't jaartal 1556 lezen van een droge zomer en een mislukte oogst, dan wordt met één zinnetje de situatie getekend: 'De Armen ende Ambachsluyden wilde op de Rycke luyden slaan.' - 't Is alsof de portierster van 't klooster door 't luikje iets van een hongerrelletje heeft gezien en het haar angstige zusteren vertelt. Zal het klooster niet aangevallen en geplunderd worden? Daar komen ze al vanwege de Raedt der Stadt een som gelds eisen om er brood en koren voor de armen voor te kopen: 'Den Raedt setten de Conventen ende de Rycke luyden op een somme gelts, daar men Coorn en Broot om coft' lezen we in de kroniek, en we kunnen ons voorstellen hoe deze somme gelts met liefde is gegeven.

En dan nog dit voorbeeld van sobere weergave van een angstige gebeurtenis uit 1572. De Geuzen zijn met behulp van hun vrienden in de stad gekomen. Een deel wordt in 't Convent ingekwartierd. De zusterkens moeten op 't stroo slapen. De kroniek vermeldt: ‘Ons waeren toegeleyt by de 70 Paarden, ende daar Ruyters en Jongens by, die wy de kost geven mosten. Wy hadden ons Convent niet vry. Sy liepen over al. Leyden veel listen tot schande. Maar de Heer maekten out en Jongen stantvastig in aller eere.’

* * *

Het is verleidelijk om zo als 't ware de gehele kroniek met den lezer te doorwandelen en even stil te staan bij de plaatsen, waar men misschien te haastig aan zou voorbijgaan, en die toch zo'n verborgen schoonheid bevatten. Wij moeten echter ook wat aan de speurzin en de aandacht van den lezer zelf overlaten. Daarom alleen nog een enkel fragment, dat voor ons een van de hoogtepunten uit de kroniek betekent, omdat daarin is samengevat heel de tragiek, de innigheid èn de kleine vreugde-ondanks-alles van het ten ondergang gedoemde klooster. Het gaat over de professie (wijding) van 2 zusteren tot non in het jaar 1600. De kerk en het altaar zijn hun ontzegd. Het moet alles zeer primitief gebeuren. Geen heilig sacrament op 't altaar, geen nonnenkleed (habyt) dat anders bij de wijding wordt gegeven, geen kerkklokken die vrolijk luiden ter ere van de grote gebeurtenis. Niets van dat alles. En toch... Lees nu deze simpele beschrijving.

‘Ten selven dage zijn onse twee jongste ongeprofesside Susteren, die ons vry onbelooft hadden gedient, te weten Maria Soes 25 jaaren, ende Agatha Melis 22 jaaren, voor Heer Lambert op haar knijen gevallen, ende hy heeft hun beyde de belofte van ons Oorden voorgehouden met veel goede strenge Leeringen, vragende of sy uyt liefde Gods, uyt liefde van

S. Augustinus Oorden ende de liefde van onse Susteren begeerden aan te nemen, ons te dienen, ende eeuwelyk by te blyven, soo hebben sy daar op geantwoordt jae, elks in 't bysonder jae seggende met hulpe van Godt, maar sy hebben haar beloften met haar monden selfs niet gesproken voor 't Autair, ende daar het H. Sacrament op ontfangen, so wy gedaan hadden: want den tyt en eysschtent niet, maar sy hebben geconsenteert al dat haar de Priester voorgehouden heeft.

Dit gedaan zynde heeft Heer Lambert in ons Priors plaatse hun beyde de Benedictie gegeven, ende sy syn opgestaan sonder eenig habyt ontfangen te hebben, ende hebben alle de Susteren geluyt met te seggen Ora Pro me, ende wy hebben Godt de Heere gelooft ende gedankt met Te Deum Laudamus te singen. Ende wy hebben van hun gehadt een heerlycke maaltyt.'

Is het niet alsof we deze professie zelf meemaken? Ogenschijnlijk is hier niets dan afbraak en ontluistering. En toch is hier die innigheid, die juist te midden van armoede en ellende tot haar grootste ontplooiing kan komen.

Na deze periode van verdrukking is de Katholieke Kerk in Nederland weer tot grote bloei gekomen. Ook zijn er weer nieuwe kloosters in Amersfoort gesticht. Maar zou de innige vroomheid van deze schamele wijding - waarbij de zusters het gelui van kerkklokken nabootsen door te zeggen 'Ora pro me', - wel ooit zijn overtroffen in de tot nieuwe bloei gekomen kloosters en kerken?

En dan die kostelijke zin tot slot: 'Ende wy hebben van hun gehadt een heerlycke maaltijt.'

Ook dit feit mocht in de kroniek niet onopgemerkt blijven. Welk een levenskunst, welk een gave om te genieten van het goede zolang het nog maar even wordt geschonken.

Natuurlijk komen in deze kroniek ook de kleinmenselijke gevoelens aan den dag. Juist daardoor krijgen we zo'n levensecht beeld van die tijd en die denkwijze. Er is zeker ook wel sprake van echt Middeleeuwse bijgelovigheid bij deze nonnetjes.

Als bijv. enige zusters het klooster hebben verlaten om de wereld in te gaan, vermeldt de kroniek enige jaren later (1526) deze 'straffe des hemels':

'Ook sterf Suster Beyeraat, Roelof van Hardevelds Dogter in Weerlyk habyt, sonder teyckenen van berouw; den Cappellaan gaf den Pastoor te kennen als of sy berouw gehad hadde, waarom sy in de Capelle van ons L. Vrouwe begraven werde. Den selven Cappellaan viel daar nae dood in de Groote Kerks Tooren, omtrent vier of vyf trappen van der Aerde, want Meester Evert de Pastoor hadde hem geseydt, dat indyen hy hem bedroog, soo soude hij een schennis hebben of haastelijk sterven, ende dit is hem gebeurt corts daar nae.'

Bij zo'n laatste zin zièt men de kroniekschrijfster bedenkelijk knikken: 'Ja, ja, zo zie je eens...'

Ook het onder 1531 opgetekende besluit van den bisschop 'dat nyemand van de Susteren voor de traelje soude gaan dan met hun tween, daar eenige Susteren veel ongestigtheyt tegen de Mater op spraaken', laat wel zien hoe ook deze zusteren gewone mensen met menselijke gebreken en zwakheden bleven.

* * *

Grote en kleine gevoelens van mensen, die zich argeloos geven zoals ze zijn, dat is het wat wij in deze kloosterkroniek vonden en wat ons zo bijzonder aantrok.

En telkens wordt het ons bij de lezing ervan duidelijk: Wat is toch dikwijls belangrijk, wat zij als terloops vermelden, en onbelangrijk waar ze veel ophef over maken.

Rondom het klooster gaat het leven zijn gang en het

vindt z'n weerslag op heel bijzondere wijze in deze kroniek. De ‘grote dierten’ en hongersnoden, de ‘moortbranden’, de onderlinge veten en oorlogen der steden, - later der gewesten, Hoekse en Kabeljauwse twisten, Maarten van Rossum, de plaag van de pest (hier ook nog de ‘Gave Godts’ genoemd), heksenverbranding en overstromingen, strooptochten van roofridders en van wolven tot onder de muren van Amersfoort, hongeroproer en beeldenbreuk, ja heel ‘'s levens felheid’, zoals Huizinga het eens noemde, het wordt ons in deze kroniek, met een enkel woord soms, - maar dat dan is als een rake lijn uit een schets van Rembrandt - voor ogen getekend. Is het te veel gezegd, als wij menen dat deze kroniek een heruitgave zeker waard is?

* * *

Niet het minst ook voor de school. Als eerste groep van lezers dachten wij ons de belangstellende leken. Maar daarnaast kan deze kroniek - dat is ons reeds uit de practijk gebleken - een waardevol hulpmiddel worden bij het geschiedenis-onderwijs. Misschien al in de hogere klassen der lagere school; zeker op de Middelbare School. Samen met een klas of een groep deze kroniek lezen en bespreken, welk een gelegenheid om er van alles aan vast te knopen! Geschiedkundig, ethisch, religieus, taalkundig, kultuurhistorisch - men leze even de aantekeningen door en het zal duidelijk zijn welk een veelzijdig gebruik er van deze kroniek kan worden gemaakt. Zou deze tijd - toch een van de belangrijkste uit onze Vaderl. Geschiedenis - niet gaan leven voor de leerlingen? En zou de zin voor eigen onderzoek en verdere navorsing door een dergelijke authentieke kroniek niet worden aangewakkerd?

Misschien mag ik nog een practische wenk geven. Uit ervaring is mij gebleken dat het nodig is, vóór men de kroniek met de leerlingen gaat lezen, er zich-

zelf eerst in te verdiepen en na te gaan welke aanknopingspunten het te lezen gedeelte biedt. Dan verdient het ook aanbeveling dat, terwijl wèl elke leerling een exemplaar voor zich heeft, toch de leraar zelf voorleest, misschien nog beter voordraagt. Een kroniek vergt een bijzondere toon bij het voorlezen.

De zelfwerkzaamheid der leerlingen kan dan daarnà worden bevorderd, door over het gelezene vragen te stellen. Op deze wijze kan deze kroniek een uitstekende oefening in ‘actief lezen’ worden. Wij geven achter de aantekeningen tot dat doel enige vragen. Zo kan dus deze kroniek gebruikt worden zowel bij het onderwijs in de geschiedenis als bij het onderwijs in de Nederlandse taal.

In de aantekeningen, die ik bij deze heruitgave maakte, heb ik op enkele typische woorden en hun etymologie gewezen. Wellicht zullen sommige docenten denken: dat had ik ze ook zelf wel kunnen vertellen. Laten zij bedenken dat deze uitgave ook bedoeld is voor de niet meer schoolgaanden, die hun hulp dus moeten ontberen.

Tenslotte rest mij nog een woord van hartelijke dank aan mijn Katholieke en Protestantse vrienden voor hun waardevolle aanwijzingen bij 't maken der aantekeningen en aan de uitgevers voor hun toewijding bij de typografische verzorging van deze oude kroniek.

Voor verdere opmerkingen en aanwijzingen houd ik mij gaarne aanbevolen.

Amersfoort, Febr. 1939.
F.B. Jr.

[Cronyk van Sint Aagten]

De Nonnen van het voorsz. S. Aagten Klooster hebben in haar tyd zelfs een omstandige Cronyk geschreven en gehouden, die in veele zaaken tot opheldering van de Historien dezer Stad noch dienen kan, en alhoewel dezelve door het menigvuldig uitschryven gansch gebrekkelyk is, zo hebben wy nogtans dienstig geoordeelt 't geene men daar van vind en noch voor handen is, alhier mede te plaatzen.

1400.[aant.]

In den selve jaare worde de Eerw. Heer Jan van Lemego, Priester, onse eerste Biegtvaeder, die ook Rector was der Susteren van S. Agneta binnen deze Stad, welke twee huysen hy eerbaerlyk regierde tot zynre dood toe: doen waeren mede Bewaerders onses huys twee Eerbaare Mannen, genaamd Heer Willem Hendriksen, den Generaal Minister, ende Heer Warmbout Priester, die ons in alle saaken ('t huys aangaande) getrouwelyk behulpelyk waaren.

1405.

In den selven jaare gink Fie Aalberts uyt den Convente, om dat sy niet sterk genoeg was 't gemeen leven der Susteren te volgen, ende sy gink in 't Gasthuys mitter woon om de Sieken te dienen, onder belofte soo sy by de deugt bleve, ende by ons Biegtvaeders

Raad doen ende laaten wolde, soo en soude wy haar geen gebrek laten hebben.

1408.

Heeft men begonnen een nieuwe Capel te bouwen.

1410.[aant.]

Is de Capel ingewyd, daags nae S. Thomas.

1415.[aant.]

Den 7. February is dit Convent by 't Capittel van S. Joris toegelaten, na dat 's jaars te vooren agtien Susteren waaren ingeleyd en opgeslote en een Proeveljaar van Slote gegeven.

1416.[aant.]

In desen jaare op d'Apostelen Petri en Pauli avond, worde ons huys gewyt tot een Slote, ende daar deeden doen vyftien Susteren van de agtien opgeslotene, professie van den Slote.

1426.[aant.]

In den selven jaare op Sint Lucas de Evangelisten dag gink Heer Michiel, onse Eerwaerde Vaeder van hier, ende worde van ons uyt der Stede van Amersfoort verdreven om groten last die daar was, ende pericul in de H. Kerke tusschen twee Bisschoppen, als Heer Sweer van Culenborg, ende Jonker Roelof van Diepholt, in welke tyd de Stad van Amersfoort gedestrueert wert. Want hoer Borgers worden gevangen uytgevoert ende verdreven, ende sommige om 't leven gebragt, ende alle dat Stigt was seer beswaard met groote bannen, alsoo dat de vrienden Godts ende die Conscientie hadden seer verdrukt worden.

1450.

In dit jaar wierd het Kerkhof met

een Capelle en een Autaar ingewyt.

1455.[aant.]

In den selven jaare na doode van Bisschop Roelof van Diepholt, stont op groote onvreede in den Gestigte om het kiesen van twee Bisschoppen, sonderling tusschen de Stad Utrecht en de Stadt Amersfoort, in welke tyd sy leeden veel verdriets van oorloge, brant en doodslaan, verlies van goed, ende onse Convent leet ook veel verdriets, anxt en brant, verlies haars goets, ende van haaren Geestelicken saacken, het welke wel ses jaar duurde.

1458.

In dit jaar wierd het Convent gewyt.

1463.[aant.]

Is de Kerk gewyt door Idocus, Bisschop van Hieropolis, en Wy-Bisschop van den Utrechtsen Bisschop David van Borgonje.

1468.

Is het Patershuys getimmert en 's jaars daar nae wierden de stoelen op 't Koor gemaakt.

1474.[aant.]

In dit jaar op S.S. Perpetua en Felicitas dag wierd de eerste steen geleyd van de Reventer, dat is de Eetsaal of de Refter.

In dat selve jaar wierden twee Susteren aangenomen, waar van de eene, genaamd Margriet Jan Brands Dogter, niet ouder was als seven jaaren.

1483.[aant.]

Zyn dezer Stads Ballingen, die over de vier jaaren uyt hadden geweest, gekomen op S. Vincentius dag des morgens ten twee uuren, door hulpe sommiger Jonkeren en anderen, ende zyn kloeckelycken in de Stad gekomen om haar wederpartye te vangen, te slaan, ende te verdryven, d'eene Partye ge-

naamd Houcx, ende de andere Cabeljaus. Ende leden doen de Conventen door de Heer van Ysselsteyn ende zyn volk groote last, door de goederen die in haar Conventen van de verdrevenen gevlugt waeren.

In den selven jaare 1483 sterf Heer Hendrik van den Broek, onse Eerwaerde Pater ende Biegtvaeder, die de vierde was van onsen Huyse. Hy hadde geregeert 32 jaaren 7 maanden in alle Eersaamheit, Stigt ende Vrede, wesende verciert met ootmoedigheyd, gehoorsaamheyd ende weerdigheyd tot synen Oversten, ende sonderlinge tot onsen Eerwaerdigen Bisschop David van Bourgondien, die in den lesten jaare syns levens van den Joncheer van Cleve ende van der Stat Amersfoort gevangen worde, ende beroeft tot synen hembde toe, want daar grooten oorloch was, alsoo de Steden Utrecht ende Amersfoort metten Joncheer van Cleve overdragen waeren, met Rade eens Ridders, geheten Heer Reyer van Broechuysen, tegens ons genadigen Heere van Utrecht, hem te verdryven, ende synen Broeder den Joncheer van Cleve tot een Regierder des Lants te setten, welke ondaat ende onregtvaerdigheyt veel Heeren verdroten heeft, ende sonderlinge den Hertog van Oostenryk ende van Bourgoengen, die den Bisschop trouwelyk te hulpe kwam, ende heeft de Stad Utrecht met magt gewonnen. In welke tyt voor ende na groote bloetstortinge geschiede, want in 't begin van den oor-

loge worden t'Eemnes wel ses honderd mannen dood geslagen. Ende alle de Dorpen by Amersfoort worden van de Hollanders ende ander Heeren van des Bisschops weegen verbrant ende berooft. Op een tyt liepen de Borgers van Amersfoort uyt om haar roof weder te haalen, maar bleven haarder veel dood, ende by Utrecht blevens eens wel twee honderd doodt.

In den selven tyt seynde ons H. Vaeder den Paus Sixtus eenen swaeren Ban op alle de geene, die tegens den Bisschop van Utrecht waeren, gevoelden of spraaken, in wat Steden sy waren, sonderlinge op de Steden Utrecht ende Amersfoort: welken Ban sy niet en hielden, niet alleen de Moederkerk, maar ook sommige Geestelyke luyden, om 't welk sy ook schade en schande geleden hebben. In welke Ban onsen Pater hem seer gehoorsaam en wyslyk gedragen heeft: waarom dat hy verdiende dat onse genadige Heere den Bisschop hem in syn laatste siekte gevisiteert ende getroost heeft, ende vyf of ses uuren voor syn dood hem van alle sonden geabsolveert ende over hem genomen heeft, ende om syn lydsaamheyt, groote druk ende bangigheyt, die hy geleden hadde, een Martelaar geoordeelt heeft. Deselve Pater hielde hem so wyslyk ende behoorlyk in alle partyen, dat hy van den Jonker van Cleve ende van de Borgers ende alle menschen bemint wert; want de Joncheer van Cleve met syn Hofmeester ende alle haar

Huysgesin hem in grooter waerden hielden, hem dikwils gevisiteert ende Broederschap met onsen Convente gehouden hebbe.

Doen onsen Eerwaerdigen Bisschop tot Amersfoort gevangen gebragt werde, reysden onse Pater buyten de Stad tot syn Clooster, om den Ban te ontgaan. Een maant daar nae kwam den Bisschop ende worde in ons Patershuys gebrogt, ende in de gevankenisse gehouden op een Camer van den Hofmeester van Cleve, ende van de Burgers van Amersfoort nauwe bewaart. Doen ons Pater dat vernam, kwam hy weder t'huys, ende vermits syn huys van de Cleefschen geoccupeert was, kwam hy in ons besloten Clooster, ende woonde een wyle tyts in een cleyn camerken, in 't welke hy synen geest gaf onder syn kynderen handen, die seer van syn afscheyden bedroeft waeren.

1486.[aant.]

In dit jaar hebben de Susteren op de vermaninge en begeerte des Priors van Windesheym het lesen der Priesterlyke getyden aangenoomen.

1491.[aant.]

In desen jaare wast een groote duyrte in allen Landen, ende een grote plage van Muysen, die dat Koorn op den Velde aten, soo dat een Last Rogge koste seventig golde Rynse gulden, ende dese duyrte stont wel tien jaaren, maar noyt soo swaar als in 't eerste. In al desen tyt was dit Convent kwalyk versien van Koorn, vermits wy ons geld vertimmert hadden aan onse Keuken en ander timmeringe; maar ons Lieve Heere holp ons dat

wy redelik deurkwamen, ende ook nog om Godswille gaven na ons vermogen, ende sonderlinge den Observanten, die doen gebrek geleden souden hebben, en hadden wy 't niet gedaan, soo sy seyden.

1495.[aant.]

Op den 13. Martii geschiede een groote moortbrand binnen Amersfoort. Ende doen den brant opsloeg kwamen de vianden voor de Stad: maar de Borgeren lieten haar huysen branden, ende liepen op de muyren, ende bewaarden haar Stadt, soo dat wy in tweederley benautheyd waeren, als verderffenisse der vyanden, ende noot des brants, want daar verbrande wel het derdedeel der Stat met het Observanten Clooster, ende ons branden af vyfhuysen ende twee bergen. Den brand begon in de Teutstraat, ende soo daar een sterke Noord-Oosten wind was, soo sloegt haastig voert aan onse schuur en twee bergen, ende nog een dakhuys, dat op den anderen houk van de Straat stont, soo dat de vlamme sloeg op onse Paters solder, ende op de solder van 't Vrouwenhuys lag veel droge heye, daar die vonken op vielen als sneeuw, die onse Susteren met de voet uyttraden, ende weynig waters hadden. De geut van de Kerk ontstak binnen ons besloten Convent, dat men de vlamme op sag slaan, soo datmer niet aancomen konde, d'welk by haar selfs weder uytging door de hulpe Godes alleen.

Naast onsen Reventer verbrande ons Buyrmans huys, daar onse Reventer ende Koecken

mede in groot pericul waren, want de vlammen sloeg op de Koornsolder ter vorsten in. De veynsteren sloegen van de kragt des brants op, ende worden met gewelt weder toegesloten, soo datse byna buyten doorbranden. Op de Keukensolder lagen veel droge rysen, daar de vonken veel op vielen. De houte geute van de Keucken verbrande geheel buyten af. Die goete van de Reventer was ontsteeken, daar onse Pater op klam ende uytdeede, ende waagde syn lyf, want hy hadde byna gestikt van de rook. Ons Turfhuis by de Koecken verbrande ook, dat met week dak gedekt was, soo dat ons Clooster midden in 't vuur stond: maar onse Lieve Heer bewaarde onse besloten Convent, daar wy hem nimmermeer genoeg of danken mogen, ende met de H. Laurentius wel seggen, *in 't midden des vuurs ben ik niet gebrant.* Tot dankbaarheyt van soo grooten weldaat ons Liefs Heeren ende Maria ons Liefs Vrouwe, ende ons waerdige Patronesse S. Agatha, soo heeft ons Mater Suster Alidt gelooft alle jaar den avont van S. Agatha gevastet te worden van ons allen met vastelyke spyse.

1503. [aant.]

Op S. Peters avond ad Vincula brande Harderwyk, ende den brant was soo groot, dat mense niet uytdoen en mogte, sulks dat alle de Stadt verbrande op 20 of 30 Huysen nae, ende ook verbrande alle de Kloosteren ende alle de Godshuysen, die in de Stadt waeren,

ende ontallike veel menschen[1]. Onse Pater Heer German was daar ook tegenwoordig met twee onser Susteren, alse Geertruyt Willems ende Alidt Casyns. Des dages na Petri kwam onse Eerwaerde Pater t'huys met twee waegens vol Nonnen, daar wy daar tien van hielden in ons Convent, ende twee ongekleede, ende woonden by ons een jaar en 24 weeken en drie dagen.

1507. aant.

Is gestorven ons Suster Mary, Roelofs Dogter, dewelke behalven andere deugden, seer neerstig was in Sangboeken en Choorboeken te schryven.

1511. aant.

Omtrent S. Agnieten dag kwam Jonkheer Floris van Ysselsteyn ofte ymand van synre weegen by nagte om Utrecht, doende seer groote schaede ende de Cloosteren seer quellende. Die van Utrecht naamen Knegten en Ruyters aan, en togen tegen Paschen voor Ysselsteyn, ende hadden tot hulpe den Hertog van Gelre, maar sy worden verjaagt en ver-

(1) De Heer Schraffert in zyn Beschryving van Harderwyk, H.D. pag. 54, verhaalt van deze brand: Dat de Kerken en Kloosteren in koolen laagen; de Klokken vielen uit den Tooren ter aarde, daar al 't houtwerk in verbrande; 't getal der verongelukte Burgers wierd op 500 of 600 begroot, ende na het gemeine verhaal, zyn 350 Latynsche Leerlingen in de Schole door den brand verrast en verstikt; de kinderen laagen dood op de Straaten, voor een gedeelte wegens de brand onkenbaar; veele soo Geestelyke als Wereldlyke mans- en vrouwsperzoonen waaren door den damp gesmoort, zonder dat den brand 't lichaam had beseert; daar bleven niet over de 30 of 35 Huizen staan, die van steen en steeuwig muyrwerk waren, zo dat men in vier uuren tyds zo een groote en volkryke Stad in een askolk en puinhoop zag verandert, enz.

slagen, ende worden de Borgers en Kloosteren seer geschat, soo dat dier tyt ingefet worde veel Mergengeld, Huysgeld, Ruytergeld &c. met seer swaeren nywen Excys, ook tot Amersfoort, tot verderfnis der Steden, des Lands, ende des gemeen volcx. Ende soo bleef voorts een groot quaat tusschen de Steden van Utrecht ende Ysselsteyn, ende sonderling als Frederik van Ysselsteyn op ten H. Paasch avont des morgens de Stat Utrecht bedriegelyk meynde in te neemen, waar door den selven avond laat elf Ruyters gevierendeelt worden.

1514.[aant.]

Op St. Agapitus dag was een Ruyter uyt den Lande van Cleve, genaampt Wouter Smoeling, die om seer kleyne Renten die hy van een Vrouwe gekogt hadde op de Stadt van Amersfoort, verbrande dat Hooglant tot op 43 ofte meer goede Bouwhuysen, ende veel Corens &c. Houdende de Borgers alle de Soomer in grote anxte ende benauwtheyd, want op S. Barbara avont te vooren vink hy onse Borgers, ende hieltse alle die coude winter over by hem in jammerlycken ellendigheyt, soo datter een van acht gevangens aldaar storf.

1517.[aant.]

Heeft Heer Frederik van Baden het Bisdom van Utrecht overgegeven aan Heer Philips van Bourgongen, Davids Broeder, als Heer Frederik geregeert hadde 21 jaeren. Philips wesende een Layck, quam t'Utrecht den 19. May om gehult te worden, den 27. July t'Amersfoort, ende voorts in Overyssel.

1518. aant.

In dit jaar worde Philips van Bourgondien in de Vasten Priester ende Bisschop gewyt.
Nae Paschen heeft syn gratiose Precarie verkeert in een strenge Schattinge der Religieuser Personen, meer en boven alle syne Voorsaten sonder barmhartigheyt. Men gaf hem half meer dan Baden, ende Baden half meer dan David.

1520. aant.

Daachs na S. Odolphus des Woensdags ten een uyre namiddag tot nae de Vesper is tot Amersfoort een seer groot schadelyk vuyr of brant geweest, beginnende agter S. Joris Tooren op de Markt, voortgaande door de Papenhofstede, Langestraat ende Camp, tot de Camppoort toe, ende van de Pot tot S. Jans in de breete, behalve sommige vaste Huysen, die met grooten arbeydt beschermt worden, soo datter verbrant worden omtrend 430 Wooningen, een Vrouwe ende een Kindt. Daar geschiede groote schade in Kleynoten, Huysraat, ende ander gereede Goederen, veel meer dan over 25 jaaren te vooren. Maar nergens na soe yselyk ende vervaarlyk als te vooren in den jaare 1495.

1525. aant.

In dit jaar begon de Geestelykheydt verdrukt en versmaat te worden, en in sommige Steden geheel verjaagt, ende gedwongen haar habyt te verlaten ende te hylicken; ende worden in sommige Steden den H. Olye en de Insettinge der H. Kerke seer oneerlyk versmaat, 't welk hartseerig was te hooren voor

den geenen die Godt lief hadden. Ook worden in dat jaar de Cloosteren seer geschat, soo dat wy alleen gaven by de drie hondert golt-guldens.

Nae desen tyd begonnen de Nonnen sterk te verloopen.

In den selven jaare zyn in ons Convent uytgegaan twee natuyrlycke Susteren, als Mary ende Beijeraat, Roelof van Hardevelts Dogteren, ende daar nae Henrik Roelofs Dogter van Arichem, item Mary Tonis, Beatris Alberts, ende Jan Ricouts Dogter.

1526.[aant.]

Zyn in ons Convent gekoomen Claas Gerritsz en Evert van Dompselaar, Borgemeesteren, met den geheelen Raadt, ende dit met gewelt, soo datse in den Convente waeren eer dat men woste, ende waeren met veele logenen opgemaakt, ende sonderlinge tegen onsen Eerw. Pater, dien sy dief ende verrader noempden, ende seyden dat hy 't Cloostergoedt zyn Vryenden had gegeven, en de Susteren gebrek laeten lyden; de Pater stont met ontdekten hoofde, begerende de saake te weten, ende sig te excuseren, maar sy wilden hem voor Sonnen ondergank uyt de Stad hebben, 't welk de Susteren nyet wilden toestaan, of sy wilden alle mede gaan; doen worden de beschuldingen gelesen, ende als de Secretaris wat had gelesen, stonden al de Susteren op, ende riepen uyt eenen monde *dattet leugen was*, steeckende veel Susteren daar voor op, ende syende die van de Magistraat dat sy be-

logen en bedrogen waeren, setten sy de Mater af, omdat sy des Paters Suster was, ende worden een ander in de plaats geset, 't welk daar naar altemaal by den Prior van Windessem te nyet gedaan worde.

In den selven jaare sterf binnen Amsterdam sonder berouw-teyckens in Weerlyck habyt Henrik Rulofs Dogter, ende men seyt dat sy onder de galge begrave worde, doen sy voor haar sterve bekent hadde een Geestelycke Persoon te zyn.

Ook sterf Suster Beijeraat, Roelof van Hardevelds Dogter in Weerlyk habyt, sonder teyckenen van berouw; den Cappellaan gaf den Pastoor te kennen als of sy berouw gehad hadde, waarom sy in de Capelle van ons L. Vrouwe begraven werde.

Den selven Cappellaan viel daar nae dood in de Groote Kerks Tooren, omtrent vier of vyf trappen van der Aerde, want Meester Evert de Pastoor hadde hem geseydt, dat indyen hy hem bedroog, soo soude hy een schennis hebben of haastelyk sterven, ende dit is hem gebeurt corts daar nae.

1531. [aant.]

In dit jaar heeft de Bisschop geordonneert dat nyemand van de Susteren voor de traelje soude gaan dan met hun tween, daar eenige Susteren veel ongestigtheyt tegen de Mater op spraaken.

1536. [aant.]

In dit jaar wierd de eerste steen geleyt van 't nieuwe Ziekhuys.

In 't selve jaar wierd Geertruyt, Zeger de

Wilden Dogter in 't Klooster aangenomen, dog alsoo sy sonder haar Moeders bewilliginge in 't Klooster gekoomen was, hebben haare Moeder en twee Susters van gemelte Geertruyt, haar acht dagen daar nae weder t'huys gehaalt.

Op S. Policerpus dag is de Klok gehaalt uyt den Tooren, met hulp van Cornelis Jansen onse Vaeder, syn Soon Jan Cornelisz ende Rooch syn Dogters Man, deselve worde t'Utrecht gebrogt om te vergieten, ende is op de Octave van S. Agatha ons Patronesse gewiedt ende opgehangen.

1537.

In dit jaar wierd Lysbet, Peter Jochems Dogter, die pas negen jaaren oud was, in 't Klooster aangenomen.

1543.[aant.]

In dit jaar was groote Oorloge ende benautheyd voor onse Stat. Den eersten Donderdag na Paschen word des nagts een Molen in brandt gestoocken.

In den selven jaare (1543) op Martinus Translatie op een Woensdag wordt Amersfoort belegert van Marten van Rossum. Des Saturdags begonnense tegen malkanderen te schieten, buyten ende binnen, ende hielden niet op, eer dat de Stadt overgelevert was, 't welk was tusschen Sonnendag ende Manendag. De Borgemeesters met sommige Borgers gaven hem de Stadt op buyten weeten van de Gemeente, want de Borgers streden nog lange daar nae, dewyle sy niet en wisten datse verraden waren. Daarenboven had de Borge-

meester aan Marten van Rossum belooft 80 duysend gulden. Ons Convent worde ten eersten op twee duysend gulden geset, 't welk wy niet en hadden. Wy brogten ons Gout, Silver ende Kelcken, ende verkogten eenig Landt en Renten goedt coop. Men dreygden ons Conventgoet te verkoopen indien wy 't gelt niet op en bragten. Wy mogten geen Klok luyden om Misse te doen, maar met besloten deuren met onrust, dat wy niet en wisten of wy leven of sterven souden. Naar de Reekening van onse Rentmeester Wouter Claassen soo hadden wy wel *vierdehalf duysent gulden* schaede. Wy mosten de Ruyters ende Knegten, wel tot seventien honderd, eten geven. De Prior van Windesem die by ons gecomen was, conde uyt de Stadt niet koomen, maar holp ons alles trouwelyk schicken, hoewel sy hem de blanke sweerden op de borst setten, soo dat onse cost opgink: waar over door bidden van goede Vrunden onse Susters verlof kregen naar haere Vrunden voor een tydt lank te reysen, ende quamen d'een voor d'ander nae wederom t'huys.

1546.

Wierdt Alydt, Simons Dogter aangenomen, welke niet ouder was dan negen jaeren.

1547.[aant.]

In dit jaar kwam Gruwel, een Kettermeester tot Amersfoort van Utrecht, uyt macht van Keyserl. Majesteyt om de Boeken te ondersoeken, die een ider binnen acht dagen brengen moste, soo datter veel *Bybels en-*

de Testamenten gebrogt ende verbrant worden, ende de *goede Boeken bleven* onbeschaedigt.

In den selven jaere op S. Vitalis avond des nagts ontstak door een swaeren Donder ende Blixem ons L. Vrouwen Tooren. Dan brande niet meer door de gratie Godts dan de cap van de Tooren. *Het geliet of al de Stadt verbrant soude hebben door den swaren Blixem.*

1552.[aant.]

Des nagts voor S. Pontiaans avondt was het soo grooten onweder van Donder, Blixem, Hagel, Regen, Wynt, ende Vloet van Water, datter groote schaede ende jammer geschiede. Te Bunschoten werde de schaede geschat aan de Dycken op een *Tonne goudts.* Veel schaede aan Menschen ende Beesten geschiede ook op andere Plaetsen. Ter Goude wierde een schone Kerke, ende op andere Steden Toornen ende Huysen van den Blixem verbrant. *Tot Deventer ving men visch in de Kerke.* Ende daar vielen veel grote Huysen ter neder. De Menschen clommen op de boomen, daar sommige afvielen ende storven van honger ende koude.

1555.[aant.]

Was het soo natten jaar datter geen drie weeken oyt en waren sonder regen. De Beesten gingen in 't water. Men konde Koorn nog Hoy gewinnen, nog Turf uyt het Veen crygen, daar veel armoede ende verdriet uyt kwam.

1556.[aant.]

In het selve jaar is het soo drogen Somer geweest, dat het gras stont verdorret op

't velt, waar op grote duyrte is gevolgt. Een cluyt Boter golde sestehalve stuyvers, een Schepel Rogge vierdehalve gulden, een Utrechts Mud Weyten acht gulden, een Schepel groene Erweten 44 stuyvers, een Mud Garsten 6 gulden 8 stuyvers, een Amsterdams Mud grauwe Erweten 4 gulden 11 stuyvers, een Schepel Boekweyt een daalder, een Mud Havers 50 stuyvers, een Ton Assen sestehalve gulden, een Ton Sepe sestien gulden, een Ton Boter 32 gulden. Daar was soo grooten elende van honger, dat men niet schryven en kan. Men maakte broot van Haver, van Garst, van Boonen. Men mogt uyt de Steeden Coorn nog Broot dragen, of ten worde genomen. De Armen ende Ambagtsluyden wilde op de Rycke luyden slaan. Den Raedt setten de Conventen ende Rycke luyden op een somme gelts, daar men Coorn en Broot om coft. De leste duyrcoop Roggen was in de Pynxter Heylige dagen om vyftehalve gulden. In het jaar 1557 is het Coorn allenxkens beter coop geworden. In 't selve jaar gaf ons Convent hondert gulden aan den Armen, behalven dat de Susteren selfs gaven, ende deden vier Susteren professie.

1564.[aant.]

In den selve jaare begon het te vriesen van den 13. December, ende geduyrde tot S. Mathias toe, eer 't begon door te doyen. Het was soo harden vorst datter niemant diergelyke beleeft en hadde of horen seggen. Men hadde het ys onder de brugge te Campen ge-

meten, dat het dik was twaalf mans voeten, soo datter veel Menschen en Beesten van koude storven, want het soo fel koude was, dat men het niet beschryven kan. Ook haddet soo hoog gesneuwt, dat als 't begon te doyen, de luyden op haar solders moesten vlugten om haar leven te behouden, soo groten water kwamder, waar door ook veel Menschen verdronken ende ook Beesten, soo datter ook groote schaede geschiede aan Dycken ende Dammen, ende het Boulant soo veel onder water stont, dat men in vyf of ses weeken daar nae dattet begon te doyen, geen lant kennen conde. Men kan d'elende deses Wynters niet schryven van de koude ende waternoot.

1572. aant.

In dit jaar was het seer groot onweer op St. Pauli bekeeringe nagt, dat de daken van de Huysen, de glasen aan stucken, de muyren om, ende de boomen uyt de aerde wayden. In den selve jaare op de Octave Petri ende Pauli naar de middag worde de Klocke geslagen. Daar was groot gerugt in de Stadt, alsoo de Geusen voor de Stadt kwamen. Des Coninks volk kwam verjaagt van de Geusen, ende versogt in de Stadt te koomen. De Poorten wierden voor haar gesloten, soo dat sy van de Geusen onder de muyren van de Stadt doodt geschoten worden, ende eenige gevangen. Op S. Jacobs avont worde de Stadt opgeeyscht, maar worde geweygert. De Geusen vertrocken. Des nagts voor S. Pantaleon beleyden de Geusen wederom de Stadt, ende

schoten alle daag dapper in de Stadt, ende die van binnen schoten ook dapper uyt de Stadt, waar naa sy wederom van de Stadt trocken.

Op onser Vrouwen Hemelvaartsdag werdt de Stadt wederom opgeeyscht te vuyr ende te sweert, ende daar stont in de Stadt een grooten onrust op. Wy waeren in groote vreese, ende begaven ons tot bidden. Doen heeft Elisabeth Ruysch ons Mater, ons schreijende te kennen gegeven, dattet best waere, dat sy haar aan een kant begeven soude, om niet gevangen te worden tot schaede ofte schattinge des Convents soo dat wy bitterlyk van malkanderen scheyden. Sy trok uyt de Stad met haar Suster Geertruyt, ook ons Pater ende syn Socius naar Utrecht. Maar onse Procuratrix is Moederlyk by ons gebleven in alle ons lyden, ons troostende in allen onsen angst ende ons niet verlatende.

Op S. Agapitus dagh is des Conings volk gekomen ende hebben de Stadt opgeeyscht. De Borgers antwoorden dat sy de Stadt vry wilden houden, ende nemen geen van beyden partyen in. Daar over des Coninkx volk is vertrocken, ende die Geus gesint waeren hebben de Geusen ontboden, ende syn des anderen daags gecomen, ende met triumph ingehaalt. Als wy dat in ons Convent hoorden, waeren wy seer vervaart. Wy sliepen meest in 't stroo, alsoo wy alles uyt het Convent hadden gevlugt. Ons waeren toegeleyt by de 70 Paarden, ende daar Ruyters en Jongens by,

die wy de kost geven mosten. Wy hadden ons Convent niet vry. Sy liepen over al. Leyden veel listen tot schande. Maar de Heer maekten out en Jongen stantvastig in aller eere.

Daags voor ons Vrouwe avont quam hier een Maarschalk, die de Susteren op 't Choor vergaderden, ende een Diender met een blank sweert voor de deure sette, datter niemant af en mogt, ende eyschte een fyn webbe met hondert daalders aan gelt. Wy seyden dat wy het niet hadden, nog niet en conden geven. Hy stelde hem in 't Convent aan met syn Dienders als dolle Menschen, slaande met haar blote rapiers de beelden in den nek, ende om 't hooft, ende diergelycke, hier te lang om te verhaalen.

Op S. Michiels dach worde de Pater in S. Joris Kerke van de Stoel gehaalt onder de Predicatie, daar groote onrust van kwam door de Stadt, maar worde nog gestilt, nadien zy eenige Autaaren gebrooken hadden.

Op S. Martens avont quam tydinge dat Zutphen wederom Conings was. De Lantluyden quamen en seyden dat des Coninghs volk over quam soo veel als gras op der aerden: waar over de Geusen een Bode uytsonden, dan den selven niet tyts genoeg terug comende, hebben sy op L. Vrouwe avont presentatie omtrent ten vyf of ses uuren uyt de Stat gelopen, ende veel Borgers met hun: waar over op de Klok *Te Deum Laudamus* gespeelt wort. Een uure twee of drie daar nae quam

Heer Willem Anthonissen, Pastoor, met eenige geschikte Borgers, die in de nagt met een waegen nae Utrecht voeren om de sleutelen tegen te brengen, die 's andere smorgens met 's Coninghs volk in de Stat syn gecomen. Ons Pater is ook ingecomen, ende sig met haast naar ons Convent begeven, dien wy te gemoet zyn gecomen, ende met blytschap ontvangen hebben.

Des middags als wy in de Reventer saten om te eten, syn ingecomen onse Eerwaerde Mater Elisabeth Ruysch, ende Suster Geertruyt Ruysch, ende die getrouwe Mede-Priester Heer Wouter Claassen, die welcom geheten syn met tranen. Doen togen veel Spanjaarts nae Naarden en Haarlem.

Ons Susteren Judith Knyft, Jannichgen Thonis, Anna Victors, Marrichgen Aarts quamen van Utrecht, ende Aeltgen Peters van Amsterdam wederom t'huys van haar Vrinden.

1573.

Heeft Eerlant Everts haar Suppriorinschap overgegeven, ende is Suster Elisabeth, Peter Fockings Dogter in haare plaats gecoren.

1574.[aant.]

Is overleden Eerlant Everts, een devoot ende behulpsaam tot Godt ende de Susteren in haar leven geweest zynde.

In 't selve jaar sterf Suster Griet Willems ende Geertgen, Splinter van Nyenrodens Dogter, ende Lutgen, Jacobs Dogter.

1575.

Sterf Johanna, Henrik Tichelaars Dogter, onse Suster, ende worden twee Non-

nen geprofessyt, Marrichgen Jans ende Elsgen Soes, en quam Marrichgen Soes in 't Clooster.

1577.

Sterf Ryckelant Jans.

1579.[aant.]

In dit jaar op St. Perpetuae ende Felicitatis dach des avonts laat quamen die van Utrecht met al haar magt, ende belegerden dese Stadt Amersfoort, ende sy hieldent met de Prins tegen den Coninck, 't welk sy wilden dat Amersfoort ook soude doen, dien niet en wilden.

Waar over Mr. Paulus Buys in Amersfoort is gecomen, alsoo hy een Borgers Soon was. Hy heeft een deel van den synen vergadert, om deselve met schone woorden te brengen tot syn desseyn. Maar hoewel sy hem wel toegedaan waeren, en dorsten het nogtans niet bestaan. Ende als hy geen raadt en wist keerde hy wederom. Ende sy ontboden in 't Leger buyten de Stadt d'Overheyt van de Stadt. Als die gecomen waren hielden sy gevangen Mr. Gerardt van Schadyk.

Dat die van Utrecht voor de Stadt quamen geschiede Saturdagh savonts voor den eersten Sonnendagh in de Vasten, ende worde verboden tusschen negen en tien uuren de Klok te laeten hooren. Ende vermits die van buyten de Stadt deden opeysschen, of sy wilden de stucken van de gevangenen over de muyren werpen, soo worde Dingsdag accoort gemaakt, dat sy in de Stadt soude comen. De Kerken souden blyven als sy waeren, ende den dienst nae gewoonte gedaan worden. Daar op

sy haar Eedt deden. Ende syn veel Guarnisoenen in de Stadt geleyt. Des Donderdags op S. Gregorius dach quamen veel Capiteyns ende ander Overheyt in de Spinkaemer, spreekende veel ligtveerdige woorden. Een van hun allen haalde uyt de Reventer een tafellaken, hangende 't selve om syn lyf, staende voor 't Autaer, doende grote spot aan 't Sacrificie der Missen. Waar over de Mater Ruysch ende andere Susteren bitterlyk schreyden. Waar door de Capiteyns beweegt worden, ende beclaegden hem, dat sy 't niet eerder belet of gestraft hadden.

Op deselve tyt eyschtense de Vrouwen Capel om haarluyder Predicatie daar in te doen, smytende voorts boven haeren Eedt met groote rebellie d'Autairen in stucken.

In 't selve jaar op S. Petronellen dag, als 't ons L. Vrouwe Vaart was, quam de Schout met twee van den Raede in ons Spinkamer, ende vergaderde 't geheele Convent, gevende ons vryheyt van de gedane professie, ende van Sloth, ende om te mogen hylicken, ende sodanige dolligheyt meer. Wy worden seer beswaart met Schattingen ende Garnisoenen. So dat wy gelt op Renten namen, ende Lant vercopen moesten. Wy deden ons Dienst en Predicatie nog in ons Kerkgen.

Dynsdaghs na Paschen song men de laatste Misse ende Vesper, alsoo daar een groote turbatie in de Stadt was, want een deel Rebellen in S. Joris Kerk de Beelden ende Autairen

aan stucken sloegen. Doch sy worden voor die tyt door de Magistraat uytgedreven.

1580.

Op den 8. Maart is weder een grooten oproer in de Stadt gecomen, door dien de tyding quam, dat tot Utrecht de Kerken gesloten waeren, ende dat ment hier mede doen soude, ende de Cloosters plonderen, waar door wy onse goet vlugten.

Eer wy sulks te recht doen conden, waren de Geusen met Trom en Vendel voor ons Kerke. Quamen daar in vallen als vyanden met cryten en singen. Sy smeten al aan stucken in de Kerk, ende bragtent in een vuyr op Cingel: waardoor wy seer ontstelt waeren, ende met tranen en droefheyt ons mosten gedult hebben.

1582. [aant.]

Op den 12. May als wy ter tafel saten syn in ons Convent gecomen de Scholt van Utrecht, de Scholt van Amersfoort, ende Mr. Paulus Buys, roepende de Mater en de Susteren by malkanderen, die met grote droefheyt na de Spinkamer syn gegaan. Mr. Paulus, Aart Buysen Soon sprak met bitteren aangesigt ende mondt, als of hy Godts gramschap geweest waere, ende om de Religie te niet te maken, gebiedende van Princen weegen onse Mater ende den Susteren haar habyt uyt te doen, jongen ende ouden, ende hun te kleden als Vrouwen ende Jonkvrouwen deses Stifts. Daar tegen onse Mater wyslyk gesprooken heeft, waar door Mr. Paulus nog bitterder geworden is, ende heeft geseyt, dat ons Mater

niet meer soude regieren, ende heeft veel harde woorden gebruykt om het habyt ende Paus Bullen, so hyse noemde, te veranderen ende af te setten. Ende hy heeft Mr. Cornelis van Deuverden onsen Scholt bevolen daar op wel te letten, dat sulks soude geschieden. Daarmede hy gegaan is. Voorts heeft Mr. Paulus Buys onsen Pater Heer Peter van Wyerdt veel bittere smadelyke woorden gegeven, ende geheten het Convent te verlaten, ende meer andere swarigheydt ende aanstoot hadden wy dagelyx van den Scholt, bysonder als hy beschonken was.

1584.[aant.]

Leyden die van de Magistraat ons dikwils aan om ons goet in haaren handen te geven onder alimentatie, ende quamen ons dikwils moeijelyk zyn in ons getyden. Ook quam ons menigmaal tydinge, dat de Ruyters en Knegten ons souden koomen spolieren. Waar door wy dikwils nagt en dag in groote bangigheyt waeren.

Den Mede Priester des Convents Wouter Claessen werde uyt de Stadt geset, ende den selven eens heymelyk ingecomen synde, ende 's avonts te bedde gegaan synde op het Koeken-Solderken, heeft 's nagts groote pyn in 't hooft gehad, is ook cranker geworden, in den Heere gerust, ende by ons heymelyk sonder luijen in 't Choor begraven.

1585.[aant.]

Is overleden Aechgen, Evert van Hees Dogter, aan 't Roode Melifoen, ende is haar Broeder Heer Jacob van Hees, die uyt de

Stadt geset was, heymelyk ingekoomen ende is by ons verborgen gebleven, die schoone Sermoenen heeft gedaan, als ons Geestelyken Vaeder, ende heeft ons Pater den H. Godtlicken dienst weerdelyk helpen volbrengen.

1586.[aant.]

Op Palm-avondt worde ons Convent een bende Engelsche Ruyteren toegesonden, behalven nog dat ons Patershuys vol Engelsche Ruyterye lagh, waar door wy groote overlast ende schaede leden.

In 't zelve jaar den 20. April, wesende op een Dingsdag, quam den Grave van Leicester in de Stadt met veele Heeren ende volk van de Coninginne van Engelant, ende des Donderdags quam Leicester in ons Convent om 't selve te besien. Des Vrydags Mayavont quam Leicester weder in ons Convent met den Oversten Schenk, den Coervorst, den Bisschop van Coelen, ende syn Wyf, met eenige Canonicken van Coelen om 't selve Convent te besien.

Daar nae syn den Scholt en de Borgemeesters gecomen in den Convente, ende hebben met veele woorden ons gesogt te bewegen ons goet in hun handen te geven onder alimentatie. Wy seyden dat wy maar lyfpensie aan 't goet ende daar over geen magt hadden. Sy seyden dattet die van Utrecht dan aanslaan souden. Wy antwoorden dat het Godt dan versien ende ons niet verlaten soude, ende meer andere woorden, soo datse op ons niet winnen en conden. Maar wy mosten groote schattin-

gen geven. Ons Procuratrix heeft berekent dat ons Convent aan de Stadt te kost geleyt hadde, soo van Karren te houden, als van Garnisoen en Schattingen van 't jaar 1572 tot den jaare 1592 een duysent gulden.

1588.

In dit jaar is Griet Gysberts gereyst na Der Goude, om haar Suster te besoeken, alwaar sy de Pest gekregen heeft, gebrogt zynde in een Gasthuys, is aldaar genesen ende wederom alhier gekoomen.

1590.[aant.]

In desen jaare heeft onse Eerwaarde Mater Elisabeth Ruysch haar gulde professie gedaan, ende gaf een vrolyke maaltyt, met Rens Thonisgen Foierts, die mede haar gulde professie dede.

1591.[aant.]

In dit jaar worden alhier gevangen drie Tovenaarsters in de Somer, een oude Vrouw met haar Dogter, ende een Dogters Dogter out 15 jaaren, dewelke veel afgryselykheyt van den vyant verhaalden. De Moeder en de Dogter werden op den Berg gebragt om gebrant te worden, ende dewyle de Scherpregter de Dogter verworgde, brak de bose Vyant de Moeder den hals. Het kint worde 't Utrecht gebragt ende ywers bestelt.

Weynig tyt hier na kwam de Scholt des avonts tusschen vyf en ses uuren, seer beschonken, willende in ons Convent zyn. Syn Broeder hadt ons ontboden, dat wy hem niet inlaaten souden. Wy hielden ons deure toe. Hy liep after en voor als een verwoedt mensch, ook op den Hof, om de Dienaars,

Kruyt en Loot, om de deuren op te schieten, soo dat de Stadt in roeren was. Maar syn Broeder, syn Suster, ende een Secretaris quamen op de been en stilden hem.

1592. aant.

Sterf Suster Judith, Andries Knyfs Dogter op den 10. February, die drie jaaren aan een sware passie had gegaan, ende sy storf in groote lytsaamheyt.

In den selven jaare heeft ons Subpriorinne Elisabeth, Peter Fockings Dogter, haar gulde professie gedaan, alsmede Styntgen, Egbert Wasmans Dogter, ende sy deeden ons een vrolycken dach.

In desen tyt waeren in dit Lant grote menigte van Wolven, sulks dat men niet veylig op 't Lant konde gaan.

Omtrent Joannis hebben de Geusen gewonnen de Stadt Steenwyk, daar der wel 1500 voor geschoten waeren, maar geen ontset koomende, moestent overgeven.

1593. aant.

Op St. Paulus bekeeringe dach heeft Heer Jacob van Hees in syn Predicatie ons vercondigt, dat ons Heylige Vaeder den Paus Clemens de Achtste ons Convent verleent hadde voor de Susteren aflaat van alle sonden, pyn en schult, ter saake van een gedeelte van S. Aachten hooft, 't welk ons ter handen gecomen was. In 't selve jaar moesten wy de Stadt geven tot schattinge hondert vyf en twintig gulden.

In den selven jaare is in den Heere gerust op St. Pontiaans avont ons beminde Suster

Geertgen, Willems Dogter, die onbesloten ons gedient hadde over de 50 jaaren, en hadde 't Convent veel diensten gedaan, ende de leste tien jaeren blint geseten in groote lytsaamheyt.

In den selven jaere naemen de Geusen Geertruydenberg in.

In den selven jaere is Aechgen Melis wederom in 't Convent gekoomen, die in 't jaar 1589 by haar Moeder gegaan was, maar sy begeerde wederom te comen, daar haar Godt eerst geroepen hadde, ende wy hebben haar goedertierlyk ontfangen.

1594.[aant.]

Op den 4. May quam den Stadts-Diender, ende dede ons de weet dat wy Mr. Paulus Buys souden overluijen, het welk wy deeden tot drie reysen.

In den selven jaare op S. Margrieten dag quam de tydinge dat de Geusen de Stadt Groeningen ingekregen hadden.

In deselve tyt op St. Alexius dagh quamen de Schout, Borgemeesters ende andere in 't Godshuyse de Poth, daar sy den H. Dienst der Missen stoorden. Den Priester worde versteecken. Sy sloegen Kisten en Kassen op, en de namen alles mede dat Kerkelyke saaken waeren ende den Autair aangingen.

In den selven jaare in Septembri is ons door een Stads-Diender de weet gedaan om alle onse goederen op geschrifte te stellen, ende aan de Magistraat te leveren. Ende alsoo wy 't selve niet en deeden, quam hy tot driemaal

op de verbeurte van 's daags vyf en twintig gulden.

In den selven jaare op S. Stevens dag quam hier een Jesuit, Meester Willem genaamt, die den H. Dienst der Missen ende des avonts Predicatie dede, ende ons Biegt hoorde: ende hebben wy hem geleken by den Samaritaan, die ons wyn ende olie in ons wonden goot. Des anderen daags celebreerde hy wederom den H. Dienst, ende dede een kleyn Sermoon, dat wy meest met traanen hoorden. Hy nam syn afscheyt, seggende dat hy sig verblyde, dat hy nog sulke vergaderinge van Maagden en anderen vont in dit verwoeste Lant. *Ende wy waeren nog een en dertig Susteren.*

1595. aant.

Den 5. Marty is den Rhynvloet hier gekoomen, en 't water hoog in de Stad gegaan, dat sommige Straaten onder water stonden, ende syn eenige Poorten en Bruggen van de Stadt weggelopen. Dominicus ten Bergh, woonende in 't Patershuys, heeft ons Pater uyt syn Kaemer, ende Heer Jan uyt Schotland, die ons van de Heeren toegeleyt was, ook uyt syn Kamerken, en de Heer Jacob van Hees, die twee jaaren aan de Beroeringe in 't Siekhuys hadde gelegen, uyt 't selve Siekhuys op den Rugge door het water gedragen op den Dormter, alsoo beneden geen plaatse sonder water en was. Deselve ten Berch deede ons soo grooten getrouwigheid als of wy syn Susteren hadden geweest.

In den selven jaaren synder wederom eeni-

ge *Tovenaars* tot Utrecht gebragt. Onder anderen een van 't Hooglandt die *Volcken* hiet, ende vyf syner Kinderen. Het jongste van dien, acht jaeren out, die veel wonder dingen van Toverye wisten te verhalen(1). Ende worde hier ook gevangen ende gebrant een Vrouw, die men hiet de *Roode Kater*(2).

1596.

Was 'er over al een groote menigte van Muysen in 't Landt, die groote schaede deede op 't Velt, in de Bergen ende Schuyren. Sy hadden onder anderen een Man een half mud Boonen, ende een ander op eene nagt drie mudden Haver afgegeten.

1597.[aant.]

Is op St. Gregorius avont in den Heere gerust Heer Jacob van Hees, die wel 10 jae-

(1) Deze Hoogelander was genaamd Volkert Dirksen, welke met vier zyner vyf Kinderen by Sententie van den Hove van Utrecht op den eersten Augusti 1595 geëxecuteert wierden als volgd: Volkert Dirksen, oud 62 jaaren, met den viere. Hendrikje, Volkerts Dogter, ontrent 17 jaaren, met den viere. Hessel Volkerts, oud ontrent 14 jaaren, inzigt genomen hebbende op zyne jonkheyt, is gecondemneert dat hy gevangen gebragt zal worden ter plaatze daar Hendrikje Volkerts zyn Zuster en Marye Barten, met den viere gestraft zullen worden, het welke gedaan zynde, dat hy gevangen daar na strengelyk gegeesselt zal worden, zulks dat het bloet daar na volgt, ende 't zelve gedaan, gevankelyk gestelt zal worden in een Fiole, op den Huise van Hasenburg, en aldaar blyven ter tyt en wylen anders by den Hove geordonneert zal worden. Dirk Volkertsen oud 8 jaaren dezelve Sententie als zyn Broeder Hessel voorschreven. Gysbert Volkertsen oud ontrent... dezelve Sententie als Hessel en Dirk zyne Broeders. Het vyfde Kind genaamd Elbert Volkertsen, oud ontrent 13 jaaren, vinde niet geëxecuteert te zyn. Ziet de informatien van voornoemde en meer andere Perzoonen over Toverye beschuldigt, by Simon van Leeuwen in zyn Batavia Illustrata, pag. 295.

(2) Deze Vrouw was genaamd Grietje Segers.

ren met ons gewoont hadde, ende menig schoon Sermoen hadde gedaan. Hy is gestorven ten huyse van syn Broeder Clemens van Hees, die hem t'huys gehaalt hadde, vermits syn memorie hem eenige tyt te vooren geheel ontgaan was.

In den selven jaare op den H. Paaschdag is in den Heere gerust Aeltgen, Peter Fockings Dogter, die op haar 50 jaaren olderdoms soo onnosel worde, datse haar handen voor haar voeten niet en kende, noch het eten in haar mont van selfs en soude hebben gedaan, soo dat men haar moeste dienen en havenen als een kyndt. Sy was een geprofesside Nonne, ende hadde 52 jaaren met ons geleeft. Met Godt moet sy rusten.

In den selven jaare isser een grooten duyren tyt geweest, dat men een Schepel Rogge cofte voor drie gulden 10 stuyvers, een Kluyt Boter 25 Stuyvers, een Schepel Weyte vier gulden vyf stuyvers.

1598. aant.

op Nieuwjaarsdach is in den Heere gerust Geertruyt, Huych Ruysschen Dogter, die 56 jaaren ons L. Heer getrouwelyk gedient hadde, ook Binnen-Procuratrix geweest, mede Buyten-Procuratrix, ende wel 35 jaaren Paters Maecht, ende ook Gastwaerster geweest was. Met Godt moet sy rusten.

1598. aant.

Op St. Agatha dag hebben wy het eerste aflaat ontfangen, dat Heer en Meester Nicolaas Soes ons verworven hadde van ons H. Vaeder den Paus van Roomen.

In den selven jaare op St. Sixtus dach hebben Jacobgen Thonis ende Marrichgen Gerrits haar gulde professie gedaan, ende was Marrichgen Gerrits 39 jaaren Procuratrix geweest. Sy gaven ons een vrolyken dach van gesoden, gebraden, Pastyen, Bier ende Wyn.

In 't selve jaar op St. Martens avont creeg Marrichgen Gerrits de Pest onder haar arm, waar over wy seer verbaast waeren, want niemant in 't Convent de Pest beleeft hadde. Doch sy quam daar van voor die tyt niet te sterven.

Op St. Cecilia dach creeg onse waerde Mater Elisabeth Ruysch de Gave Godts. Donderdags ging sy in 't Siekhuys, ende daar was groote droefheyt. Des Vrydags ontfing sy haar Kerkgeregt. Des Saturdags wiert sy in een huysgen van den Hof gebrogt. De Heere wil haere ziele in genade ontfangen. Sy hadt ons L. Heere 62 jaaren 5 maanden en 8 dagen gedient. Sy hadde Mater geweest 39 jaaren en derdehalve maant. De Pater gaf haar in 't laatste ende uyterste de Benedictie.

De gemeene Susteren hebben eendragtelyk tot Mater gekoren Elisabeth, Peter Fockings Dogter, een eerbaare Suster, oud 71 jaaren, die Onder-Mater lange stigtelyk geweest was.

Dit gedaan zynde hebben de Scholt Mr. Cornelis van Deuverden, Looch Janssen, ende Peter Franssen Borgemeester, op onse kosten verdronken sestien gulden, ende wy mosten nog vier en dertig gulden op haarluyder tel-

joor leggen, om dat wy een Mater hadden gekooren buyten haarluyder weten.

Ons Mater Ruysch worde in den Trans onder een blauwe steen begraven.

Des Woensdags daar nae is in den Heere gerust ons seer beminde Suster Gerritgen Willems, die 65 jaaren ons L. Heer met ons gedient hadde, ende 37 jaren als Kock Moederlyk ende minlyk in ons Convent gedient.

1599.[aant.]

Is de Pest soo sterk in de Stad geweest, datter geheele Huysgesinnen uytstorven.

In den selven jaare op S. Jacobs dagh quamen in ons Convent Joncker van Doornick, Aert Gerritsen met beyde syn Soonen Cornelis ende Gerrit, ende meer anderen, ende songen met onse Susteren de Vesper ende compleet in Musyck, daar wy grote devotie in hadden, overmits wy alles heymelyk ende stil moesten doen in ons Spinkamer, alsoo ons Kerk was des Stadts Turfschuyr.

Op St. Augustinus avont heeft onse Suster Thoentgen Jans een verheffinge aan haar hals gekregen, ende is eenige dagen daar nae in 't huysken in den Hof aan de Pest in den Heere gerust.

Den 14. December is Suster Griet Everts siek geworden en schielyk overleden. Sy was met stippelkens uytgeslagen naar haar doodt, soo dat men het hielt voor Pepervuyr, hoewel men in haar siekte niet konde verneemen dattet Peste was. Sy was een deugtsaam regveer-

dig Persoon, out 63 jaaren, ende by de 50 jaaren in 't Clooster geweest.

1600.[aant.]

Op den 5. Aprilis is siek geworden onse Eerwaerde Mater Elisabeth Peter Fockings des Saterdachs tegen den avont. Des Sondags morgens conde sy niet opstaan; soo slaperig was sy, ende haar tonge lyet niet wel, daar uyt wy merkten dattet de Peste was. Tegen den avont bragt men haar in 't huysken door haar begeeren. Sy heeft met groote begeerte haar Kerkgeregte ontfangen. Des Dynsdags is sy in den Heere gerust. Des Woensdags is sy in den Trans begraven, doen sy geregeert hadt een jaar ende vyfthalve maant in grooter ootmoedigheyt ende vreede.

Wy mosten sonder Mater sitten, alsoo die van de Magistraat niet en wilden consenteren dat wy een Mater souden kiesen.

Op H. Kruysdag is siek geworden onse Suster Neeltgen Henrik Quinten. Sy is op Sonnendag daar nae in een huysken gebragt, ende 's Woensdags den 7. May is sy overleden. Sy hadde 47 jaar in den Convente geweest, ende was out 58 jaaren.

In den selven jaare heeft Heer Lambert Roelofsen, een Broeder te Marrienhof, ons te kennen gegeven dat de Prior Superius van Windesem hem volcomen macht gegeven hadde om onse Overhooft te wesen. Daar over deselve op St. Simon en Juden dach by ons gecomen is, begerende dat wij eendragtelyk een Mater verkiesen souden volgens onze

Statuyten, daar over wy voor de middag ten selven dage eendragtelyk gecoren hebben tot onse Mater Marrichen Gerrits, oudt 72 jaaren, ende sy worde den 6. Novembris geconfirmeert by Heer Lambert Roelofsen, in presentie van ons Pater Heer Peter van Weyerdt, ende alle de Conventualen.

Ten selven dage zyn onse twee jongste ongeprofesside Susteren, die ons vry onbelooft hadden gedient, te weten Maria Soes 25 jaaren, ende Agatha Melis 22 jaaren, voor Heer Lambert op haar knijen gevallen, ende hy heeft hun beyde de belofte van ons Oorden voorgehouden met veel goede strenge Leeringen, vragende of sy die uyt liefde Gods, uyt liefde van S. Augustinus Oorden ende de liefde van onse Susteren begeerden aan te nemen, ons te dienen, ende eeuwelyk by te blyven, soo hebben sy daar op geantwoordt jae, elks in 't bysonder jae seggende met hulp van Godt, maar sy hebben haar beloften met haar monden selfs niet gesproken voor 't Autair, ende daar het H. Sacrament ontfangen, so wy gedaan hadden: want den tyt en eysschtent niet, maar sy hebben geconsenteert al dat haar de Priester voorgehouden heeft.

Dit gedaan zynde heeft Heer Lambert in ons Priors plaatse hun beyde de Benedictie gegeven, ende sy syn opgestaan sonder eenig habyt ontfangen te hebben, ende hebben alle de Susteren geluyt met te seggen *Ora Prome*, ende wy hebben Godt de Heere gelooft ende

gedankt met *Te Deum Laudamus* te singen. Ende wy hebben van hun gehadt een heerlycke maaltyt.

1601.[aant.]

Op den 4. Aprilis op een Sonnendag naardemiddag isser sulken onweder van wynt ontsteecken, dat wy wel hondert Croonen aan muragien, dak en anders te schaaden geleden hebben.

Op Palm-Sonnendach quam hier een kynt te Clooster, out ses jaaren, ende hiet Catharina, Jan Groens Dogter, 't welk ons van de Stat toegeleyt worde uyt de liefde Godts te houden, 't welk wy doen mosten.

Op den 21. Juny heeft ons Eerw. Heer Peter van Wyerdt syn gulde Misse gedaan des Sonnendachs voor St. Jans Geboortendach, met groote Solemniteiten met een singende Misse. Hy heeft ons Convent 44 jaaren met alder ootmoet ende stigtigheyt gedient, ons houdende alle te saamen tot de liefde ende vreese Gods. Hy heeft ons een heerlyke maaltyt gegeven drie dagen langh, de wyn geschonken, ende nog elks van de Susteren vereert een gouden Conings daalder.

Den 17. October, wesende S. Lucas avondt, syn in ons Convent gekomen twee Gedeputeerden van de Staten van Utrecht, ende hebben ons voorgehouden, dat wy souden hebben alimentatie, ende hebben ons in deselve maant tot Rentmeester gestelt *Anthonis van Dompselaar,* die in de Spinkamer is gecomen, vragende yders naam ende ouderdom, 't welk

hy aangetekent ende mede genomen heeft.

Den 9. November zyn de Gecommitteerden van de Staten wederom gecomen, vragende alleenlyk ons ouderdom.

Den leste Novemb. op S. Andries avont ende Radtboldus dach syn alle onse Koeijen, tot negen toe, verkoft, mitsgaders alle ons Coorn ende Hoy om halft gelt.

In 't selve jaar syn alle onse goederen aangeslagen, ende is Marrichjen Gerrits, die wel 40 jaaren onse Procuratrix geweest, ende Ao. 1602 onse Mater gecoren was, by of van wegen de Heeren Staten onse Procuratrix gestelt.

1602.

Den 8. February is gestorven ons beminde Suster Catharina Jans, die den Heere getrouwelyk met ons gedient heeft 68 jaaren, sy was een geprofesside Nonne. *De Heer wil haar siel genadich zyn.*

In 't selve jaar zyn op ons goet op 't Hooglandt verdronken twee twylingen, Evert Aartsen Dogters Kinderen.

1603.[aant.]

Op den eersten Augusti is overleden ons Eerw. Vaeder ende Pater, Heer Peter Laurentius, Symons Soon van Wyert, die ons 45 jaaren als Pater gedient hadde, in aller ootmoet ende stigtig leven, in de vrese Godts ons onderwysende, gedaan hebbende alle dagen den Dienst Godts, ende ons in geloof soo gesterkt, datter niemant van geweeken en is. Hy heeft alle syn goedt, tot twee duysend gulden by hem verspaart, ons Convent gegeven, ende by syn afsterven elks van ons be-

sproocken een goude ducaat, ende sestien gulden jaarlyks tot een *Maaltyt van recreatie* voor de Susteren, ende tot een Memorie om voor syn siele te bidden. Nogh heeft hy een heerlyk deyl besprooken, eens te geven in de Kerke voor alle arme menschen deser Stadt, 't welk ook soo gedaan is. Syn lichaam is heerlyk ende eerlyck ter begraaffenisse gebrocht. *Den Almogende Heere wil syn siele genadig syn, ende brengen hem in de eeuwige glorye Amen.* Hy hadde 't Clooster gedient 51 jaaren, ende als Pater 45 jaaren.

In den selven jaare op den 18. Augusti voormiddag heeft Heer Jan Goudt in de Spinkamer ons vertoont ende voorgelesen syn Commissie ende Confirmatie van te wesen onse Pater, 't welk wy geerne hebben geaccepteert, vermits syn goet devoot leven ende ootmoedigheyt. Catharina Groen die by de Staten tot alimentatie vyf en dertig gulden jaarlyx was toegeleyt, is door haar Moeder den 15. July 1603 t'huys gehaalt.

Den 23. September op St. Tecla dach sterf Suster Pauwelsgen, Pauwels Gerrits Dogter aan de Peste, out omtrent 60 jaaren, ende hadden met ons Godt gedient 45 jaaren. *De Heere wil haar genadig wesen.*

Den eersten October desselven jaars hebben de Susteren haar eerste alimentatie gekregen uyt handen van Anthonis van Dompselaar, Rentmeester, ende de Susteren hebbent de Mater laten ontfangen, daar sy de Susteren

kost en drank voor bestelt heeft, als sy te vooren hadde gedaan. Maar eenige Susteren hebben haar selvens besponnen ende gecleedt.

Op Alderheyligendach is ons Convent overvallen van den Onderscholt Jan van Deuverden, ende den Wagtmeester Jan Bode den oude, ende eenige Soldaten van Graaf Ernst. Sy braken door een glas in de Kerk, ende hadden een Slotemaker by hun. Marrichjen Jans is by gevalle gecomen om te sien of alle de deuren wel gesloten waeren. Sy hoorden het glas vallen, ende daar over is sy comen loopen in de Spinkamer, roepende dat men ophouden soude, want het onder het singen van de Misse was. Waar door een ider sig versien heeft. Aechgen Melis bracht de Pater op een heymelycke plaatse. Marrichgen Aarts heeft de beste Carsuyffel gebercht. Henrik Verhaar bergde de Kelk, ende het Busken daar 't H. Sacrament in was, 't welk hy deede in bewaringe van de Weduwe van Jorden Poeyt. 't Welk alles in der haast naulyx volbracht synde, synse in de Spinkamer met gewelt gecomen, cloppende ende tierende als of alles prys geweest waere. Henrik Verhaar, Cornelis Aertsen ende andere liepen na de Koecken om speten en ander geweer te haalen, maar ten was geen vechtens tyt. Den Onderschout gaf Cornelis Aertssen een kinnebakslag, 't welk hy datmaal verdroeg om meerder ongemak te schuwen. Den Onderschout ende Wagtmeester liepen alle het Convent door om den

Priester te soeken, maar hebben hem niet gevonden. Het Convent is geslagen in een boete van *vyftig gulden.* Maar de Borgemeester Hardevelt was het Convent soo toegedaan, dat de boete wederom word afgedaan, mits datse hem hun voortaan souden wagten op dubbelde boete.

1604.

Den 22. Augusti is aan de Peste in den Heere gerust Marrichgen Aerts van Utrecht, geprofesside Nonne, ende hadde ons Heere Godt met ons gedient 45 jaaren. *Godt de Heere wil haar siel genadig wesen.*

1605. aant.

Op S. Steven Martelaarsdag vindinge, des nagts tusschen twaalf ende een uyre sterf Christina Rembert Wasmans, geboren van Swol, een geprofesside Nonne, die ons Heere Godt 68 jaaren seer devotelyk met ons gedient hadde. Sy was een seer ootmoedige Suster, ende naerstelyk om die goede insettingen ende ordonnancien van ons Convent te onderhouden, soekende 't profyt desselven Huyses in de officien die sy hadde bedient. Sy was lange dragende de blintheyt haarer oogen met verduldigheyt, out zynde als sy sterf 82 jaaren. *Met Godt moet sy rusten.*

1606. aant.

Op ten 12. January is in den Heere gerust ons Eerwaerde Pater Heer Jan Goudt, Regulier van 't Convent van Marrienhove binnen Amersfoort. Hy is geweest den eersten Regulier, die ons Convent tot een Pater gehat hebben. Hy heeft 't selve bedient omtrent derdehalve jaar. Hy heeft den Susteren

besproken sestig gulden eens, die sy minlyk met malkanderen deylden, ende een rouwmaaltyt begeert gedaan te worden uyt syn goet. *Syn siele moet in der eeuwigheyt rusten.*

1616.

Den 4. December is in den Heere gerust ons Eerwaarde Mater Maria Gerrits, die met ons den Heere gedient heeft 69 jaaren, ende is Procuratrix geweest omtrend 50 jaaren, ende Mater 14 jaaren. *De Heere wil haar de eeuwige ruste geven, Amen.*

Naar het afsterven van zaliger Heer Jan Goudt is van de Susteren aangenomen tot Pater Johan van Langevelt, dewelke nae dat hy omtrend twintig jaeren den Susteren hadde gedient, heeft door syn ouderdom ende impotentie zyn aangenomen officie opgeseyt.

1627.

Naar hem is Anno 1627 versogt tot Pater des voorsz. Convents Mr. Willem Bloem, Pastoor van Amersfoort, om de Susteren die Geestelyke hulpe te doen. Het welk syn Eerwaerde door begeerte van den Eerw. Heere den Prior Commissaris ende der Susteren heeft aangenomen.

1629.[aant.]

Den 13. July is den Grave van Montecuculi met 's Keysers volk gecomen tot hulpe ende bystant van den Conink van Hispaignen op de Veluwe, alwaar Grave Hendrik van den Berch ook een magtig Leger hadde, die den Grave van Montecuculi heeft gecommandeert met syn Troupen te gaan nae Amersfoort, dewelke den 3. Augusti oldenstyl voor Amersfoort is gecomen, makende de

belegering met omtrendt elf duysent of twaalf duysent man te voet ende 29 Cornette paarden. De Stadt door swakheyt van wallen en muyren, ende met cruyt en loot niet behoorlyk voorsien synde, ook met Crygsvolk onvoorsien, heeft sig met accoort overgegeven. Het Keysersvolk is ingecomen den 5. Augusti, ende is het Staatenvolk des anderen daags uytgetrocken. Naar den middag is den Grave Montecuculi persoonlyk in de Stadt gecomen, eysschende veel onredelyke ende onmogelyke saacken, 't welk groote verslagenheyt door de Stadt causeerde.

Den 6. Augusti is den H. Dienst der Missen gedaan in St. Joris Kerke door den Pastoor Mr. Willem Bloem, die daar toe werde gecommandeert. Ende is een nieuwe Magistraat gestelt.

Omtrent dese tyt naamen de Keyserschen ook in het Huys Ter Eem. De Soldaten bedreven in veel Borgers huysen grooten overlast.

Den 7. Augusti ende navolgende dagen tot 's Keysers volk wederom vertrok, is den H. Dienst der Misse gedaan ook in ons L. Vrouwen Kerke.

Den 9. dito quam de tydinge dat Wesel van de Staten volk was verrast ende ingenomen. Ten selven dage telde men aan den Grave van Montecuculi vyf duysent drie hondert gulden, om alle swarigheyt te verhoeden: welke somme by de Burgers moeste worden opgebracht.

Den 10. dito is het Leger opgebroken ende weder vertrocken naar den Ysselkant.

Den 14. dito heeft het Guarnisoen der Keysersen de Stadt verlaten, plonderende de Soldaten veel huysen, soo daarse gelogeert waeren geweest als anderen, in weerwil van den Gouverneur, die syn been brak op den selven dag als hy 't plunderen wilde beletten, ende daar over met syn paardt quam te vallen. Niettemin hy commandeerde den Capiteyns om sulks te beletten so veel mogelyk was, daar voor hy ontfangen hadde een schenkagie van duysent gulden, by de Borgers opgebragt. De Capiteyns sommige deden haar devoir tot 't beletten van de plonderinge, sommige Conniveerdent. De Soldaten waeren meest Luthers. De Pastoor Mr. Willem Bloem dede alle dese tyt grote dienst ende behulp aan de Stadt, niettegenstaande hy door quaade tongen worde belogen, als of hy de Keysersen hadden ontboden, 't welk gansch valsch ende gelogen was.

Den 15. Augusti worde gevangen de nieuwe Magistraat ende eenige van de oude Magistraat. De Gouverneur ende andere wilden ook vangen den Pastoor, die door goeden raadt om de furie te ontgaan, was gevlugt in dit Convent van S. Agatha, alwaar hy hem elf weeken met syn Onder-Pastoor Mr. Lambert Dirksen in stilligheyt onthielt. Daar nae worde hem weder toegelaten syn huys ende Stadt te gebruycken. Op den nagt als sy hem

wilden vangen worde syn huys van de Soldaten eensdeels geplondert.

De Magistraten t'Utrecht gebrocht synde, syn naar ettelyke dagen onder borgtochte los gelaten, ende is gesententieert dat de nye Magistraat de penningen, aan den Grave van Montecuculi vereert, ende door de Borgers betaalt, selfs souden moeten opbrengen, ende aan de Borgers restitueren, die deselve hadden opgebracht. Doch is sulks niet geschiet, dewyle by een yder in de Stat verstaan worde, uytgesondert weynig persoonen, onredelyk te zyn, dat de Magistraat soude betalen 't geen de noot vereyschten om alle swarigheyt te verhoeden.

Omtrent dese tyt is onder de Catholycke Gemeente alhier groote onrust ontstaan, door dien sommige tegen het accoort tusschen syn Heyligheyt ende den Doorlugtigen Heere Vicarius Philippus Rovenius wilden indringen een Priester van de Societeyt, waar door de Pastoor veel te lyden hadde, ende grooten opspraak t'onrecht most verdragen, want hy de saacke gansch verbleef aan synen Oversten. Daar naar uyt liefde van vrede ende om alle onrust weg te nemen is versogt aan den Heer Vicarius den selven Priester toe te laeten, bysonder gedaan wordende groote beloften van dat het niet soude zyn tot consequentie, maar dese toelatinge alleen voor desselfs persoon, wesende een Borgers Soon, ende mits dat de rechten van de Pastorye souden blyven on-

verhindert ende onvercort: waar op den Heere Vicarius 't selve heeft geconsenteert.

In den selven jaare is van ons geloopen Mechtelt Rutgers met haar Bedt, Kleederen ende Wyel, ende voorts met alle haar tuygh.

Ende op St. Valentyns avont quam Mechtelt Rutgers door de Kerk nae der Misse, ende liep in 't Siekhuys, sy toonde grooten rouwe, ende wilde sodanige penitentie doen als men haar soude setten, sy dede diverse boeten en penitentien, ende werde ten lesten door driewerf versoek van den Prior van Wyndesem wederom aangenomen.

Op St. Laurentius dag heeft onse Eerwaerde Pater voor den ouden Susteren in 't Graf ons Heeren een briefken van den Prior van Windesem gelesen, dat men Mechtelt Rutgers wederom in 't Convent soude neemen, ende haar geven een genadige Kercker, 't welk soo gedaan werde.

Doen is in 't Convent een onstigtelycken oploop geschiet, doen men hoorde dat sy daar in was, dewyl de Prior selfs in de Vasten geseyt hadde datse ons niet en diende, men soude haar niet inneemen, maar afsnyden.

Op S. Geertruyts dach is den Prior gecommen, ontschuldigende den Pater ende stilde de Susteren ende deede veel penitentie, met veele Conditien werde hy ingelaten, maar daar viel nog veel twist om.

Op St. Prothi en Hyacinthi dach, ende was den 13den Sonnendach, syn van hier gegaan

Mechtelt Rutgers ende Oede, Hendrik Vossen Dogter, eysschende de Dormpters sloetel van Suster Catharyn Jans, al steenende of sy siek hadden geweest, ende naamen al mede daarse yet seggens toe hadden.

In 't selve jaar heeft men de Kercker bereyt tegen Mechtelt Rutgers comste, want sy op Bischops Hof gevangen was, maar sy worde door bevel des Priors van Windesem tot Arckel in 't Clooster gebrocht, daar sy een wyl tyts bleef, dat ons Convent most betalen, ende meer dan 40 gulden ons costen.

Daar nae tusschen ons L. Vrouwen Hemelvaart ende Maria Magdalena heeft sy gesworen datse tegen haar wille in 't Clooster gebracht ende geprofessyt was, daar op sy is verlost ende haar vrienden dertig gulden wederom geeyscht ende ontfangen hebben van ons, die het Convent eens van haar goet gebeurt hadden.

1630.[aant.]

Is aan de Peste overleden Mr. Lambert Dirksen, Onder-Pastoor, ende is den Pastoor Willem Bloem uyt syn huys gegaan in S. Agatha Clooster, daar hy vier weeken is gebleven tot dat syn huys geboent was, alsoo Mr. Lambert aldaar siek gelegen hadde, ende veel vuyrs daar was vernomen.

In dese tyt, ende bysonder in de Nawynter isser soodanigen duurte in 't Coorn geweest, als by menschen gedenken niet en was geschiet. Een Mud Roggen heeft gecost 24 gulden. Den 15. October 28 gulden. Een Mud

Weyten 25 gulden, alsoo de Rogge duyrder was dan de Weyte. Een Broot van ses pont tien stuyvers. De Poorten worden bewaard by de Borgerye, om geen Coorn nog Broot vervoert te worden. De Provintien van Gelderlandt, Sticht, ende Hollandt hielden tegen malkanderen de Granen op.

1632. aant.

Den 9. Februari is den Pastoor Mr. Willem Bloem gevangen, neffens de Heeren Jordans van Wenckum ende Cornelis van Zyl, door last van den Heere Prince van Orangien, die van een gevangen in den Haach te onrecht beschuldigt waeren van het verraat op Schenkenschans kennisse gehadt te hebben. Mr. Willem is geset op de Weeskamer, Cornelis van Zyl op de Pleytkamer, beyde wordende seer nauw bewaart alle dagen met een Corporaalschap Soldaten wacht houdende. De Heer Wenckum is gebrogt op de Gyselkamer. Naar dat sy eenige weynige dagen geseten hadden, syn sy van hier gebrocht naar Utrecht, ende voorts naar 's Gravenhage, wel bewaart met Musquettiers ende brandende lonten. Buyten Utrecht synse in een Schuyt gegaan, in tegenwoordigheyt van honderden van menschen, ende syn soo in der nacht over gebracht op St. Jans Poort in den Haech, daar sy scherpelyk geëxamineert, ende naar veertien dagen wederom gebracht syn in voorgaande plaatsen binnen Amersfoort, ende bewaart als vooren. Ook des nagts al sy sliepen drie persoonen by haar blyvende ende

's daachs twee. Den sesden dach daar nae synse weder vervoert naar Utrecht op Hasenberch, ende daar blyven sitten Mr. Willem en de Heer Wenckum twaalf weeken min twee dagen, verterende 's daechs yder twee gulden boven wyn en bier. Mr. Willem daar nae gebannen uyt de Seven Provincien, ende syn goet geconfisqueert. Heer Wenckum de Stadt Amersfoort ontseyt. Mr. Willem reyst naar Huyssen metter woon. Middelertyt syn de Susteren in haar Biechte te hooren geholpen door Heer Jan van Langevelt de oude.

Geduyrende de gevankenis worden van de Gemeente seer vuyriglyk gebeden voor deselve gevangens aan Godt de Heere, ende wel scherpelyk gevast. In St. Agatha Convent worde alle daech van 's morgens vroeg tot 's avonts laat het gebedt geduyriglyk van de Gemeente ende Geestelycke Dogters gedaan, gelyk ook ten huyse van Mr. Jacob van Westrheenen, ende Mr. Willem te Huyssen synde, syn hem veel van de Gemeente in de Somer gevolght, hem besoekende ende by hem biegtende, ende heeft op een seeker Hoochtyt 29 of 30 van syn Communicanten gehadt. Omtrent Corsmisse is syns Mr. Willems goet, dat geconfisqueert was, geredimeert, mits betalende de costen, belopende omtrent twee duysent gulden, behalven de schenkagien ende ander verlies of schaede by haastige vercopinge van syn goet.

Aantekeningen.

De kroniek is letterlijk overgedrukt uit Van Bemmels ‘Beschryving der Stad Amersfoort’ Dl. I blz. 254-301, waarbij 2 voetnoten van v. Bemmel zijn overgenomen.

Daar het origineel der kroniek, ondanks uitgebreide nasporing, niet was te vinden, hebben wij Van Bemmels spelling letterlijk overgenomen, hoewel deze allesbehalve consequent blijkt. De cursivering is ook van v. Bemmel.

Het is zeer aan te bevelen naast deze kroniek ook hoofdstuk XVII uit het 2e deel van v. Bemmel te raadplegen; en vooral ook de 2 delen ‘Amersfoort 777-1580’ van W.F.N. van Rootselaar, die een schat van gegevens over oud-Amersfoort bevatten.

Als de kroniek aanvangt met het jaar 1400 bestaat het klooster reeds. Hoe dit gesticht is vinden we vermeld in een ‘Amersfoortse kroniek’ van een naamloze schrijver. Volgens deze hebben op kerstavond 1399 ‘Rutgerus van den Doem en zyne huysvrouw Belia hun huys en noch veele renten daarbij overgegeven ten dienste van S. Agathaas zusters.’ Is het te verwonderen dat juist in die tijd de vlucht uit de wereld bijzonder sterk is? ‘Change and decay are visible on every side’, schrijft de Montmorency in ‘Thomas à Kempis - his Age and Book’ (blz. 1) en elders (bl. 68): ‘Men and women of all classes wished to live the mystic life.’

Geen wonder, als men weet van de eindeloze burgertwisten, oorlogen tussen gewesten en gewesten, tussen steden en steden, waarbij de prediking van het naderend einde der wereld aansloot.

‘De duistere en verwarde tijden, de chronische oorlogsellende’ maakten dat ‘in de wereld zelf geen belofte was van beter dingen’. (Huizinga, Herfsttij der Middeleeuwen, blz. 45).

Er was slechts vertwijfeling en bangheid, angst voor het naderend einde, angst voor de dood. Een goed werk deden dus Rutgerus en Belia door hun huis ter beschikking te stellen van de zusters van S. Agatha. Ook de magistraat van Amersfoort was welwillend. ‘In het zelfde jaar’ - zo lezen we verder in bovengenoemde kroniek - ‘zijn aan het gemelde konvent verscheide voorrechten toegestaan door de magestraat van Amersfoort; als namentlyk dat het vrij zoude zijn van het nachtwaaken van het graven, en van de cynzen en onkosten die tot last van de stad staan.’

Het huis is er dus, verschillende faciliteiten zijn verleend: dan kunnen de zusters komen.

‘In het jaar 1400, omtrent het feest van S. Jacobus, hebben ses fatzoendelyke vrouwspersonen zich begeven in het klooster van S. Agatha, om Godt aldaar te dienen, en het kloosterlyk leven te behartigen.’

Natuurlijk moeten deze vrouwspersonen eerst nog geheel onderwezen worden ‘in de kloosterlyke tugt en in allerhande oeffeningen van Godsvrugtigheyd.’ Daartoe komen enige zusters uit 't klooster van S. Agnes, te weten Windelmodis de Sambrine en Clemens.

‘Dezelve Windelmodis wierd aangestelt tot haare eerste Moeder en Johannes van Lemego tot haar geestelyke Vaeder.’

Op dit punt begint dan onze kroniek.

In de nu volgende aantekeningen hebben wij er ons toe bepaald, die woorden en begrippen te verklaren die niet zonder meer duidelijk zijn; terwijl wij tevens af en toe de vinger gelegd hebben bij een plaats waarvan ons, bij vluchtige lezing, het typerende misschien zou ontgaan.

1400

Rector - in deze kroniek Pater = Rector = Regent. Het is hier de priester die de geestelijke ver-

zorging der zusteren als zijn taak heeft.
Generaal-minister - generaal is de benaming van de hoogste overste in de meeste orden. In die der Franciscanen: minister generalis.

1410 *daags nae S. Thomas* - in deze kroniek wordt herhaaldelijk de datum volgens de kerkelijke kalender aangeduid. Niet altijd is echter precies uit te maken welke datum bedoeld wordt, daar verschillende heiligen wel dezelfde naam, maar verschillende naamdagen hebben. Wie hierover meer wil weten raadplege het boekje van Dr. H. Grotefend: 'Taschenbuch der Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und Neuzeit'.
Waar twijfel bestond zetten wij een?
S. Thomasdag is 21 Dec. Dit was zijn sterfdag. Juist de sterfdag wordt genomen als de naamdag van den heilige, omdat de sterfdag tegelijk is: geboortedag voor de hemel.
Daags nae S. Thomas is dus 22 Dec.

1415 *bij 't kapittel van S. Joris toegelaten* - de S. Joriskerk was de hoofdkerk van Amersfoort; dat het klooster bij 't kapittel daarvan is toegelaten betekent, dat het officieel erkend en onder het toezicht daarvan is geplaatst.
een Proeveljaar van Slote - een proefjaar om te zien of de zusteren voor het kloosterlijke leven geschikt waren.

1416 *op d'Apostelen Petri en Pauli avond* - dit is de avond van 28 Juni, daar de dag van P. en P. op 29 Juni valt.
worde ons huys gewyt tot een slote - in het woord *slote* hebben wij het germaans taalkundig equivalent voor *klooster*, dat afgeleid is van 't latijnse claustrum, dat 'afgesloten ruimte' betekent (claudire = sluiten). Toch is er een belangrijk verschil tussen 'slot' en 'klooster'. Een slot is n.l. een klooster of kloostergedeelte, waarin - als 't een vrouwenkloos-

ter is - geen man over de drempel komt; in 't omgekeerde geval geen vrouw.
Als een klooster gedeeltelijk ‘besloten’ is, staat boven de ingang tot dat besloten deel: ‘Slot’. Wil men toch iemand uit het slot bezoeken, dan kan dit alleen gebeuren ‘voor de traelje’, d.w.z. in een spreekkamer, waarin de bezoeker aan de ene zijde van een tralieraam zit en de bezochte aan de andere zijde.
Zie ook onder 1531 waar over dit ‘voor de traelje gaan’ gesproken wordt.

1426 *St. Lucasdag* 18 October.
Over de details van het hier beschreven conflict raadplege men Rootselaar I blz. 491 vlg. en vooral ook: Gosses-Japikse: Handboek tot de Staatkundige Gesch. van Nederland blz. CCXXXVI: ‘Het Utrechtsche schisma en de aanstelling van een Bourgondischen bisschop’.
de vrienden Godts ende die conscientie hadden worden seer verdrukt - een zinnetje waar men misschien overheen zou lezen, maar dat in z'n kortheid toch iets laat voelen van het schrijnend verdriet, dat degenen die het werkelijk heil der kerk op 't oog hadden, onder dit alles moesten verduren.

1455 *Gestigte* - hier: Sticht (Utrecht).

1463 *Idocus, Bisschop van Hieropolis en Wy-bisschop van David van Borgonje.*
Men zal wellicht vreemd opzien van een bisschop van *Hieropolis* (in Syrië gelegen), die in *Amersfoort* een kerk inwijdt. Dit komt zo: Aartsbisschoppen en bisschoppen hadden als helpers of Co-adjutors veelal wy-bisschoppen naast zich.
Nu heeft iedere bisschop een rechtstitel, een rechtsgebied nodig. Ook dus de wy-bisschoppen. Deze kregen dikwijls een gebied toegewezen dat vroeger onder de kerk van Rome behoorde, maar later verloren was gegaan, bijv. bisdommen in Klein-Azië, Armenië, Mesopotamië,

Syrië, Palestina, Egypte, N.-Afrika,
Griekenland en de Zuidelijke Balkan;

kortom in die streken, die grotendeels door het Oosters Schisma (1054) voor de R.K. kerk verloren waren gegaan. Door de wy-bisschoppen *nominaal* nog bisschop over die verloren gegane bisdommen te doen zijn, erkent dus de R.K. kerk als 't ware dit schisma niet.
In ‘Batavia Sacra of kerkelijke Historie en Oudheden’ (blz. CXI) wordt verondersteld dat deze gewoonte vooral in zwang is geraakt ‘zederd dat de Christenen uyt Syrië zyn verdreeven: als of men voor had het regt tot het H. Land op zoo een wyze te behouden’.
Als dit waar is, dan zou hier dus nog een naklank gehoord worden van de grootse idealen der kruisvaarders. Trouwens, de gedachte aan herovering van het heilige land leefde ook in die tijd nog zo sterk, dat zelfs Philips de Goede nog kruistochtplannen heeft gehad (zie Hintzen: ‘De kruistochtplannen van Philips den Goede’. Rotterd. 1918).

1474 *Perpetua en Felicitasdag* - 7 Maart.
Reventer - van lat. refectorium. Letterlijk: een plaats waar men zich her-maakt, her-stelt. Vergelijk hiermee het nu nog gebruikelijke woord *restaurant.*

1483 *S. Vincentius dag* - 22 Januari.
Amersfoort is steeds Hoeks geweest en heeft indertijd Vrou Jacob krachtig geholpen o.m. in 't vermeesteren van Gorinchem, waarvoor de stad goed beloond is, doordat ze de gevangenen, die ze had gemaakt, mocht behouden ‘dats te weten, dat zy met behulp dergenen die Vrouwe Jacoba zenden zal, alle gevangenen zullen mogen schatten ende so wes gelt off goet van dier schattingen comen sel, daer sullen wy (Jacoba) of hebben en behouden dat rechte derdendeel, en de stad van Amersfoort die andere twee deelen.’ (Rootselaar I 479).

Amersfoort is dan ook in 1427 door Philips bestormd, maar de bestorming werd afgeslagen. Een

boeiende beschrijving daarvan vindt men bij van Bemmel Dl. II blz. 924 en vlg.
overdragen zyn - het eens zijn.
de goederen die in haar Conventen gevlugt *waeren* - vlugten is hier transitief gebruikt: in veiligheid brengen. Zie ook onder 1572.
beroeft tot synen hembde toe - de Bourgondische bisschop had voortdurend te kampen met het gewestelijk particularisme der Stichtenaren, die uit de greep der centraliserende en unificerende Bourgondische macht trachtten te blijven. Hier wordt deze macht voor het laatst als 't ware nog eens in letterlijke zin ‘in z'n hemd gezet’. Doch het was een laatste stuiptrekking: in 1517 wordt Philips, de jongste bastaard van Philips den Goede - en dus een broer van David - hoewel hij naar de kroniek meldt een ‘Layck’ (leek) was, door Karel V op de plaats van Frederik v. Baden gekozen, waarmee 't bisdom Utrecht voorgoed binnen de Bourgondische eenheidsstaat was gevangen.
Van Bisschop David vermeldt Rootselaar (II 139): ‘In zijn hemd werd de groote kerkvorst op een kar naar Amersfoort gevoerd.’ Daar heeft hij gevangen gezeten in het Minrebroederklooster, naar hem Davidshof genoemd. Men treft nog de straat ‘Achter Davidshof’ in Amersfoort aan.
Het gezag van de kerk wordt door al deze dingen steeds dieper ondermijnd. De Paus zendt ‘een swaeren Ban’ op Utrecht en Amersfoort: ‘welken Ban sij niet en hielden, niet alleen de Moederkerk (hier = de hoofdkerk v.e. parochie), maar ook sommige Geestelyke luyden’, vermeldt de kroniek.
Een uitzondering vormt de Pater van het klooster die hem (zich) so wyslyk ende behoorlyk in alle partyen hield’, dat beide partijen hem hun liefde of althans hun respect hebben betoond. Een van die

mensen dus, die, te midden der donkerste tijden ‘leesbare brieven van Christus’ zijn en die, als alle

waarden dreigen verloren te gaan de norm hooghouden. Oprecht gelijk de duif en voorzichtig gelijk de slangen. De liefde der zusteren jegens hem blijke uit de woorden ‘syn kinderen’.
Zijn vrome gehoorzaamheid blijkt uit het zinnetje ‘reysden onse Pater buyten de Stad tot syn Clooster om den Ban te ontgaen.’ Hij behoorde dus zeker niet tot de bovengenoemde ‘Geestelijke luyden’, die geestelijk al zoo vereelt waren, dat ze om geen ban meer gaven!
over hem nemen - van hem wegnemen.
hem houden - zich gedragen.
kwam hy in ons besloten Clooster = slot (zie aant. 1416). Dit ‘besloten’ wordt hier dus extra vermeld omdat het eigenlijk verboden was.
in welke tyt voor ende na groote bloetstortinge geschiede - hoe groot deze bloetstortinge is geweest, daarvan getuigt een authentiek stuk, een brief van de burgemeesters Willem van Byler en Jan Zaell die in 1486 aan Maximiliaan van Oostenrijk de nood der ontvolkte en verarmde stad afschilderden, waarbij zij vermeldden dat ‘die meestendeel van den Lantvolcke ende inwoenren der selver Stadt gestorven syn *in sulcker wys, dat nauwe 't vierendeel te lijve gebleven is.*’ (Rootselaar II 147).
Moge de moderne oorlog een gruwelijke verwoesting medebrengen, vergeleken met deze middeleeuwse verdelging, kan men niet volhouden dat het nooit zo erg is geweest als nu.

1486 De Prior van Windesheym heeft dus de supervisie over 't klooster. Hij vraagt de ‘Priesterlyke getyden’ te gaan lezen, d.w.z. het *koorgebed* te bidden (meestal gezongen) bestaande uit de getijden: Metten, Lauden, Priem, Terts, Sext, Noon, Vespers, Completen.

1491 *een Last Rogge koste seventig golde Rijnse gulden.* Het is altijd moeilijk een

juist denkbeeld te krijgen van de waarde
van 't geld in de Middeleeuwen,

aangezien 1°. niet alle guldens de zelfde waarde hadden in stuivers en 2°. de koopkracht van de stuiver geheel anders was dan nu.
Daarom ter vergelijking de volgende gegevens: Uit een muntordonnantie van 1490 blijkt dat ‘Den Rynsche gulden XX stuiver’ deed. Zie P.O. van der Chys, De munten der Bisschoppen van de Heerlijkheid en de Stad Utrecht (1859) blz. 200.
Wat was nu de waarde van een stuiver? Hiervan kunnen we ons op twee manieren een denkbeeld vormen.
Ten eerste door te zien hoe groot het loon was. Daarover vinden wij bij Hofdijk (‘Ons Voorgeslacht’, Dl. V blz. 198) een beschrijving uit ± 1500, waar over een werkgever 't volgende gezegd wordt: ‘Milddadig is hij ook, want hij verhoogt in slechte jaren het loon zijner daghuurders op *vijf stuivers per dag,* zonder dat hij zich daarom behoeft te bekrimpen.’
Dit klopt met wat wij in de Roever en Dozy: ‘Het leven van onze voorouders’, vinden blz. 350: ‘Het loon in 1448 bedroeg voor een timmerman en metselaar *4 stuivers,* voor werkzaamheden die minder geoefendheid vereischten natuurlijk minder.’
Omstreeks 1490 zal het dagloon dus tussen de 4 en 5 stuivers geschommeld hebben.
Wat was nu de koopkracht van een dagloon van 4 stuivers? Dat heeft Prof. Blok ons uit de Leidsche rekeningen voorgerekend. Voor 4 stuivers kon een werkman naar keuze kopen: 28 liter tarwe, 41 l. gerst, 45 l. haver, 134½ liter groene erwten; ⅓ schaap, 5/12 varken, 1/30 os, ⅓ last turf, ¼ vat bier.
In 1477 zijn de prijzen inmiddels geweldig gestegen terwijl de lonen hetzelfde bleven. Dan is voor 4 stuivers

te koop: 22½ l. tarwe, 23 l. gerst, 41 l. haver, 23 l. groene erwten.
Op het eind van de eeuw - aldus prof. Blok -

was het dagloon een halve stuiver hoger, maar de prijs der granen was sedert 1448 bijna verdubbeld. Op de prijs van vlees, bier en turf hadden de tijden echter weinig invloed. (De Roever en Dozy t.a.p.). Wanneer men nu nog weet dat een Last = 30 H.L., kan men zichzelf verder een beeld vormen van ‘de groote duyrte’ in 1491 en andere in de kroniek vermelde jaren.

1495

verderffenisse der vyanden, hier natuurlijk een genitivus van oorzaak: verderfenis van de kant der vijanden.
moortbrand = heimelijke, verraderlijke, ook nachtelijke brandstichting.
dakhuys = huis met pannen gedekt.
vorst = dakvorst = nok of spits van het dak.
De H. Laurentius is als martelaar op een rooster verbrand te Rome, 10 Augustus 258.
Filips II van Spanje heeft het Escorial in de vorm van een rooster laten bouwen, wegens een gelofte die hij gedaan had voor de slag bij St. Quentin, toen hij den heilige van die dag (10 Aug.) aanriep. Op iedere goede afbeelding van het Escorial is deze roostervorm duidelijk te herkennen.
gelooft - de gelofte gedaan, beloofd.
St. Agatha - 5 Februari.

1503

twee ongekleede - d.w.z. twee zonder ‘habijt’ of kloosterkleed.
Petrus ad Vincula - 1 Augustus.

1507

Choorboeken zijn dus de boeken waarin de priesterlijke getijden staan.

1511

Sint Agnietendag - 21 Januari.
knegt = wapenknecht.
schatten = schatting opleggen.
insetten = instellen, opleggen, verordenen.
mergengeld = grafelijke schatting die op de morgen rustte (morgen land = zoveel

land als met één span in één morgen kan worden geploegd.
bunder: morgen = 3: 2).

Een grondbelasting was dus dit mergengeld.
huysgeld = een opbrengst in geld, over de huizen of woningen omgeslagen.
ruytergeld = belasting, geheven voor de toestemming tot het werven van ruiters (= krijgsknechten).
excys - accijs, dat weer door verkeerde etym. staat voor assise = belasting, accijns, schatting.
sonderling - in 't bijzonder, vooral.

1514 *St. Agapitusdag* - 18 Augustus; *St. Barbara* - 4 December.
om seer kleyne Renten - deze roverij van Wouter Smoeling vond dus zijn oorzaak in het niet of schaars uitbetalen door de stad Amersfoort van de rente op een schuldbrief der stad, die Wouter weer ‘van een vrouwe gekogt hadde.’ De stad Amersfoort (en ook Utrecht) stak door alle oorlogen, branden etc., zo diep in de schuld, dat verschillende Utrechtse burgers uit eigen beweging al de helft van de lijfrenten op de stad hadden kwijtgescholden.
Wouter Smoeling (die natuurlijk niet alleen kwam) was blijkbaar van minder inschikkelijke aard!

1517 *Philips wesende een Layck* - in dit woord Layck (leek) is nog duidelijk het latijns origineel ‘laicus’ te herkennen. Met dezen nieuwen Bourgondiër op de bisschopszetel is het duidelijk dat de Bourgondische greep op deze gewesten steeds vaster klemt.
Daar Philips een ‘leek’ was moest hij dus tegelijk priester en bisschop gewijd worden. Theoretisch is dit ook nu nog mogelijk, zelfs met een paus.
gehult - van hulden = huldigen.

1518 *heeft syn gratiose Precarie verkeert in een strenge schattinge* - gratioos = uit gunst verleend; precarie = kerkelijke goederen, waarvan de inkomsten als vruchtgebruik aan iemand worden

toegekend; heeft verkeert in = is veranderd in.

1520 *St. Odolphus* - 12 Juni.

1525 *insettinge* - gebod, wettelijk voorschrift.

1526 *vryenden* - hier komt nog duidelijk uit dat het

voord vriend een substantivisch gebruikt tegenw. deelwoord is
vriend - gothisch frijon - ndl. vrijen.
vijand - gothisch fijan = haten.
opsteken - de hand bij wijze van eed opsteken.
weerlyck habyt - wereldse kleding, in tegenstelling tot de kloosterkleding.
Dit verhaal is, evenals trouwens veel uit deze kroniek, door G.C. Hoogewerff verwerkt in zijn roman 'De Gave Gods.'

1531 *voor de traelje gaan* - zie aant. 1416.
daar... op - waarover.

1536 *St. Polycarpus* - 26 Januari.

1543 *buyten ende binnen* - in het m.n.l. zijn 'die van buyten' = belegeraars.
'die van binnen' = belegerden.
Men moet hierbij dus niet denken dat er al een deel in de stad was.
het geliet of - deze uitdrukking is niet goed thuis te brengen.
Is het van geliden = gebeuren? Dan had het moeten zijn het geleet.
Of is het een verschrijving van geliec = geleek?
Translatie van de H. Martinus - 12 Mei.

1547 *St. Vitalis* - 28 April.

1552 *St. Pontianus* - 19 November.

1555 *soo natten jaar* - zo nat een jaar.

1556 *cluyt* - boter werd bij de kluit verkocht; het gewicht van een kluit?

1564 *ende geduyrde tot S. Mathias toe* - dit is tot 24 Februari, de dag niet van de evangelist Mattheus, maar van Mathias 'der an Judas stede koren is', zoals men hem toentertijd wel aanduidde in Duitsland. Nog merkwaardiger echter in dit verband is zijn epitheton: 'der das eis bricht', dat ook bij Grotefend vermeld staat.
Dit hele gedeelte geeft wel een treffend beeld van de slechte drainage in die tijd.

1572

St. Paulus bekering - 25 Januari
S.S. Petrus en Paulus - 29 Juni.
St. Jacobus - 25 Juli.
St. Pantaleon - 27 Juli.
O.L. Vrouwe Hemelvaart - 15 Augustus.

St. Agapitus - 18 Augustus.
O.L. Vrouwe avond - hier waarschijnlijk de avond voor 8 September.
St. Michael - 29 September.
St. Maarten (Martinus) - 11 November.
O.L. Vrouwe Presentatie - 21 November.

beleyden de Geusen de Stadt - hier dus nog de verl. tijd van beleggen en nog niet van het frequentatief belegeren.
Wanneer een stad '*te vuyr ende te sweert*' werd opgeëist betekende dit, dat, indien de stad niet goedschiks werd over*gegeven*, maar na bestorming zou worden *genomen*, de stad 'te vuyr' zou worden verbrand, en de inwoners 'te sweert' zouden worden omgebracht.
alsoo - wanneer, toen, zodra.
aan een kant begeven - weggaan, zich uit de voeten maken.
Ruyters en Jongens - deze jongens waren een soort 'aspirant-krijgsknechten', die als oppassers van de veteranen het oorlogshandwerk al doende leerden, daar er vóór Maurits van eigenlijke africhting weinig sprake was.
Zie over deze jongens en de hele krijgsmansopleiding in die tijd: Dr. J. Brouwer: Kronieken van Spaansche soldaten uit het begin van den 80-jarigen oorlog, blz. 49.
maarschalk - letterlijk de knecht (scalc) voor de maren (merries); dus: paardeknecht. Verder: vorstelijk of stedelijk ambtenaar, die op reizen en in veldtochten het toezicht had over de legertros: mondbehoeften, legering, stallen etc.
een fyn webbe - een fijn weefsel. Zie Starings 'Be-

zoek van Fohi', waar het woord 'web' zowel weefsel als spinneweb betekent.
Doen togen veel Spanjaerts nae Naarden en Haarlem - welk een onheilspellende klank heeft dit - argeloos neergeschreven - zinnetje gekregen, door wat, naar wij nu weten, daar in die steden is gebeurd!

1574 *een devoot* - een vroom, godgewijd mens; devoot hier dus zelfstandig gebruikt.

1579 *St. Perpetua en Felicitas* - 7 Maart.
dien niet - de *n* van die*n* waarschijnlijk een schrijffout uit assimilatie met niet ontstaan.
desseyn - plan; vgl. frans: dessin.
St. Gregorius - 12 Maart.
beclaegden hem - drukten er hun spijt over uit.
boven haeren eedt - in strijd met haar eed.

St. Petronella - 31 Mei.
vryheid van Sloth - ontheffing van de kloostergelofte. Natuurlijk behoort het verlenen daarvan niet tot de bevoedheden van de schout.
garnisoenen - inkwartiering.
voor die tijt - met nadruk op *die,* dus: voor ditmaal nog.

1582 *deses Stifts* - van dit Sticht, dus van Utrecht.
afsetten - afschaffen, ter zijde zetten.
aanstoot - aanval, aanranding.

1584 *leyden.... aan* - verzochten.
onder alimentatie - de bedoeling van de magistraat is dus, dat de zusters het kloostergoed aan de stad overdragen en dat de stad dan op zich neemt de zusters verder te onderhouden (alimenteren).
spolieren - plunderen, beroven, lat. spoliare.
in den Heere rusten - sterven.

1585 '*t Roode Melisoen* - uit menisoen = menoison = de cholera.

1586 *den Coervorst, den Bisschop van Coelen ende syn wyf.*
Dit ‘wyf’ is werkelijk de vrouw van de bisschop

van Keulen. Deze bisschop, Gebhard, was in 1577 aartsbisschop geworden onder invloed der protestantse keurvorsten. In 1582 is hij openlijk tot het protestantisme overgegaan en gehuwd met gravin Agnes van Mansfeld, een gewezen non. In 1584 is hij naar Holland gevlucht.
Overste Schenk - de man van Schenkenschans.
lyfpensie aan 't goet hebben wil zeggen: het vruchtgebruik van het goed hebben en geen macht over 't goed zelf.
lijfpensie = lijfrente, levenslange huur of pacht.
dattet die van Utrecht dan aanslaan souden - aanslaan betekent hier: in beslag nemen, beslag leggen op, de hand slaan aan.
die van Utrecht: de gewestelijke Staten van Utrecht. *versien* = voorzien, beschikken, bepalen, zorgen voor, in zijn hoede nemen.

1590 *gulde professie* - herdenking dus van het feit dat zij 50 jaar te voren de kloostergelofte hadden afgelegd.

1591 *drie Tovenaarsters* - de heksenprocessen zijn op een hoogtepunt. De *vyant* waarvan hier wordt gesproken is de ‘vyant vander hellen’ zoals de uitvoeriger aanduiding toentertijd was; dus de duivel.
ywers - elders.
bestellen - uitbesteden.
verwoedt = waanzinnig; (verwoeden = waanzinnig worden, zijn).
op schieten = open schieten.

1592 *een swaare passie had gegaan.* Passie = ziekte, kwaal.
Joannis - 27 Dec.; als tenminste de apostel bedoeld is.

1593 Over de *aflaat* heerst nog veel wanbegrip. In de R.K. Katechismus lezen we: ‘Door een aflaat verkrijgen we kwijtschelding van de tijdelijke straffen,

die er na de vergiffenis der zonden zijn overgebleven.’

500 dagen aflaat wil zeggen: kwijtschelding van zoveel tijdelijke straf als men hetzij in dit leven of in het toekomende leven door een canonieke boete van 500 dagen zou hebben moeten uitboeten.
De aflaat is derhalve geen zondenvergeving maar veronderstelt dat die reeds geschiedde. Ook kunnen alleen zij die ‘met vermorzeling des harten gebiecht hebben’ de aflaat deelachtig worden. (Zie art. ‘Aflaat’ in Winkler Prins Encycl. van Prof. Al. Janssens).
onbesloten - deze zuster was waarschijnlijk een ‘buitenzuster’, geen ‘slotzuster’.
Welk een beeld roepen deze weinige regelen van de kroniek voor ons op: ‘ons *beminde* Suster’, ‘*onbesloten*’ en toch trouw, ‘over de 50 jaaren’ gediend, en ‘de leste 10 jaeren blint’, maar daardoor geen last voor de zusters. Neen ‘in groote lytsaamheyd’ had ze haar blindheid gedragen.
Welk een stille kracht zal deze Susters Geertgen toch nog geweest zijn voor andere susteren als die in moeilijkheden verkeerden.

1594

Mr. Paulus Buys souden overluyen - ter gelegenheid van de dood van Paulus Buys moesten de susteren dus de doodsklok luiden.
Men kan denken met welke gevoelens zy dit deden als men zich 't gebeurde uit 1582 herinnert. Die ketter moesten zij dus overluyen! Toch - zij hebben het gedaan, nog wel 3 maal, zooals de kroniek bijna laconiek vermeldt: ‘hetwelk wy deeden tot drie reysen’.
St. Margriet - 10 Juni (?).
St. Alexius - 17 Juli (?).
St. Stephanus - 26 December (?).
een Jesuit - hier zien wij dus de contra-Reformatie in ons land aan het werk. Men kan begrijpen dat, na alle afbraak, deze bemoedigende man de

Susteren als een barmhartige Samaritaan moest voorkomen.

1595 *den Rhynvloet* - kwam blijkbaar dus bij sterke

was van de rivier door de Gelderse vallei - een oude bedding van vader Rhyn - en richtte dan geweldige verwoestingen aan.

Heer Jan uyt Schotland, die de susteren '*van de Heeren toegeleyt was*' - zal dus een uit die Engelse troepen zijn geweest die herhaaldelijk in ons land hebben dienst gedaan.
toegeleyt - als een soort belasting. Dit soort belastingen kwam heel veel voor.
Over de *Tovenaars*, die in dit jaar verbrand zijn, leze men G.C. Hoogewerff's roman 'de Heksenhamer'.

in een *Fiole.* Het woord Fiool komt in het grote 'Woordenboek der Ned. Taal' alleen voor in de betekenis van: een bijzonder gevormd flesje. Wat deze Fiole moet geweest zijn is niet na te gaan. Was het misschien een soort kooi waarin misdadigers werden te pronk gesteld?

1597 *St. Gregorius* - 12 Maart.
havenen als een kyndt - frequent. van haven = behandelen, bewerken, reinigen.

havenen = zuiveren, *reinigen,* verzorgen.

1598 *Binnen- en Buyten Procuratrix.*
Binnen-procuratrix = de zuster die de binnengoederen van het klooster beheert.

Buiten-procuratrix = de zuster die de buitengoederen beheert.
Paters maecht = de zuster die tot speciale taak had den Pater te bedienen.
Gastwaerster - speciale verzorgster van de gasten, gastenzuster.
St. Agatha - 5 Februari.
St. Sixtus - 6 Augustus.
gesoden, gebraden, Pasteyen, Bier ende Wyn.
Gesoden = gekookt, van sieden.
gesoden znw. = gekookte spijs.
St. Martinus - 11 November.
St. Cecilia - 22 November.

de Gave Godts - het middeleeuws eufemisme voor de pest. Ook wel alleen 'de gave' genoemd.
haar kerkgeregte - de laatste sacramenten der stervenden.
de Benedictie - de zegen.
hebben verdronken sestien gulden - geen geringe som aan drank voor die tijd. Zijn de heren daardoor misschien overmoedig geworden en hebben ze toen nog 34 gulden op hun bord laten uittellen als een z.g.n. boete?
Hoe het zij - de rechteloosheid der zusteren komt hier wel goed uit.
in den Trans - in het dwarsschip van de kerk of in de omgang van het klooster.

1599 *St. Jacobus* - 25 Juli.
compleet - de Completen, het kerkelijk avondgebed.
St. Augustinus - 28 Augustus.
Pepervuyr - uit 't verband blijkt dat de pest zal bedoeld zijn. De grote woordenboeken geven dit woord niet.

1600 *haar tonge lyet niet wel* - vgl. aant. 1547.

haar tong ging niet goed meer? of haar tong zag er niet mooi uit?
't huysken (in den hof) - daarheen werden alle gevallen van pest gebracht om geïsoleerd te zijn.
H. Kruysdag - 3 Mei.
Prior Superius - de kloostervoogd, de supervisor voor de congregatie van Windesheim.
St. Simon en Judas - 28 October.
vry onbelooft - zonder nog de kloostergelofte te hebben afgelegd. Vgl. onbesloten.
den tyt en eysschtent niet - de tijdsomstandigheden lieten het niet toe.
ende hebben alle de Susteren geluyt met te seggen Ora Prome - de zusters, zo stellen wij ons voor, bootsten hier de rythmische galm der kerkklok na door

gezamenlijk als in spreekkoor Ora pro
me te

zeggen. Dit betekent: bid voor mij, en wordt steeds door de gelovigen gezegd in de liturgie. Gewoner is Ora pro nobis. Doch Ora pro me komt ook wel voor. De galm die door dit gezamenlijke zeggen ontstond heeft de zusters dus op de gedachte gebracht dit als ‘ersatz’ te gebruiken voor de kerkklokken die niet meer geluid mochten worden.

1601

ende hiet - een bekende middelnederl. constructie voor: die heette.
St. Jan's Geboortendach - met uitzondering wordt van Johannes de Doper de geboortedag (24 Juni) gevierd en niet, zoals bij andere heiligen, de sterfdag. Vgl. aant. 1410.
‘*een gouden Conings daalder voor elke zuster*’ - hoewel de kloostergelofte ook toen de gelofte van armoede inhield, werd in sommige kloosters aan de zusters een *Peculium* of privaatbeurs toegestaan, waarover ze zelf konden beschikken. In de geschiedenis der kloosters is dit dikwijls het begin geweest van ernstige verslapping (zie Kath. Encyclop.). 't Kan dus zijn dat hier van zo'n Peculium sprake is, 't kan ook zijn dat hier al een gevolg van de heersende verslapping der kloostertucht aan 't licht komt.
St. Lucas - 18 October.
St. Andries - 30 November.
aanslaan - beslag leggen op.

1603

een heerlyk deyl - een grote som.
Catharina Groen die by de Staten tot alimentatie 35 gulden jaarlyx was toegeleyt is door haar moeder 't huys gehaalt.
Hieruit blijkt dus dat de Staten de onderhoudsplicht der zusters op zich genomen hebben na het kloostergoed te hebben geconfiskeerd.
Waarom heeft de moeder Catharina nu thuis gehaalt? Omdat zij 35 gulden per jaar voor onderhoud een onmogelijk bedrag vond misschien?

Veel is 't in ieder geval niet geweest.
Even verder vermeldt de kroniek dat
‘*eenige Susteren haar sel-*

ven hebben *besponnen ende gecleedt*,' dus zelf wol gekocht en die tot eigen kleding gemaakt hebben.
St. Tecla - 23 September.
Op Alderheyligendach - (1 November) hadden de zusters klaarblijkelijk in 't geheim een mis voorbereid. Hier stond toen nog boete op en waarschijnlijk hebben de 'onderschout en de wagtmeester' die willen verdienen, door de zusters op heterdaad te betrappen, wat echter mislukte door de waakzaamheid van Marrichgen Jans, zodat allen in tijds konden worden weggemoffeld en 'een *ider sig versien heeft*', een veilig heenkomen heeft gezocht.
Wanneer men leest 'Aechgen Melis bracht de Pater op een heymelycke plaatse' moet men onwillekeurig denken aan de nog in Amsterdam bestaande 'schuilkerk' aan de O.Z. Voorburgwal 40, in de volksmond 'Onze Lieve Heer op zolder' genoemd. Daar kon ook de pater bij een plotselinge overval door een gat in de turfkist die als altaar diende, worden 'verdonkeremaand'.
Een bezoek aan dit 'Museum Amstelkring' - zoals het thans heet - geeft een indruk van de toestand der katholieken in deze jaren.

1605 *St. Stephanus vindinge* - 3 Augustus.

1606 *regulier* = kloosterling, iemand die aan een kloosterregel is onderworpen.

1629 *den 3 Augusti Oldenstyl* - d.w.z. 3 Augustus volgens de *oude* tijdrekening die gold voor de invoering van de Gregoriaanse in 1582.
Men ziet dat het nog geruime tijd heeft geduurd voor het rekenen volgens de nieuwe stijl algemeen ingang had gevonden.
cornette is eigl. de officier, die bij een comp. ruiterij de standaard droeg; hier is het een afdeling.

De Capiteyns sommige - hier hebben we dus ‘sommige’ in z'n oude substantivische functie. Het is een m.n.l. constructie.
conniveerdent - latijn conniveo = de ogen luiken.

De Soldaten waaren meest Luthers - weer zo'n zinnetje dat in z'n kortheid veelzeggend is. Merkwaardig dat *Lutherse* soldaten de *katholieke* godsdienstoefening in Amersfoort (tijdelijk) hielpen herstellen.
door dien sommige tegen het accoort tusschen syn Heyligheyt ende den Doorlugtigen Heere Vicarius Philippus Rovenius wilden indringen een priester van de Societeyt.
Meerdere malen komen konflikten voor van deze aard. De Jezuieten (die grote aktiviteit naar buiten ontplooiden in de Contra-Reformatie) werkten n.l. *rechtstreeks onder Rome*, en waren niet ondergeschikt aan de plaatselijke kerkelijke overheid. (Apost. Vicarius). Dit moest tot konflikten leiden. Hier was dan ook een dergelijk conflict. De priester (een Jezuiet en zoon van een Amersfoorts 'Borger') was hier door z'n superieur geplaatst. Rovenius wilde echter deze Jezuiet niet dulden. De priester had het daar moeilijk onder, daar hij wel voelde hier niet gewenst te zijn, maar toch zijn 'Overste' moest gehoorzamen. Tenslotte heeft Rovenius dan toegestemd dat hij mocht blijven, op de uitdrukkelijke voorwaarde, dat het 'niet soude syn tot consequentie', m.a.w. dat het bij deze ene Jezuiet zou blijven.
want hy de saacke gansch verbleef aan synen Oversten - het w.w. verbliven bet.: aan de scheidsrechterlijke uitspraak onderwerpen. Dit w.w. is speciaal *oost* middelnederl. Er zijn meer aanwijzingen dat de kroniek of althans gedeelten ervan door iemand uit 't Oosten van ons land (Windesheym?) geschreven zijn. Zie bijv. scholt voor schout, oldenstyl voor oudenstyl, wolde voor woude.
met haar Bedt, kleederen ende Wyel - dus met haar beddegoed, kleding en nonnensluier. Wyel = fr. voile.
St. Valentinus - 14 Febr. of 8 Juni.

St. Laurentius - 10 Augustus.
in 't Graf ons Heren - zal een of ander speciaal vertrek of speciale plaats in het klooster zijn geweest.
een genadige kercker - genadige celstraf als penitentie.
St. Geertrudis - 13 Augustus.
Dormpter - slaapzaal, lat. dormitorium.
13den sonnendach - te weten: na Pinksteren.
St. Prothus en Hyacinthus - 11 September.

1630 *ende veel vuyrs daar was vernomen* - er waren daar dus veel besmettingshaarden ontdekt.
vuyr hier dus in de bet. van 'ziekte in het bloed' die het ook nog heeft in *miltvuur*, een besmettelijke miltziekte, die onder 't vee voorkomt; vuyr zal hier dus wel pest betekenen.
De Provintien... hielden tegen malkanderen de Granen op - de gewestelijke zelfgenoegzaamheid en afgeslotenheid blijkt in deze tijd nog sterk te zijn. ophouden = vasthouden.

1632 *verraat op Schenkenschans* - Van een verraad in 1632 is niets bekend. Nergens wordt het vermeld, noch bij Japikse, noch bij Geyl, noch bij Blok.
Over de Schenkenschans en de verovering ervan in 1635 zie men Blok II, 633.
Pastoor Mr. Willem Bloem werd ook in 1629 reeds beschuldigd van verraad van Amersfoort aan Montecuculi. Nu weer van 't verraad op Schenkenschans, gelegen in de bek van de Betuwe aan de Waal, ongeveer ten Z.O. van Arnhem. Zijn onschuld stond voor de zusters vast. 't Gerecht blijkt er anders over geoordeeld te hebben. Mr. Willem is verbannen en heeft zich te Huyssen (nu in ons Limburg, *toen* buiten de Seven Provinciën liggende) gevestigd. Uit de kroniek blijkt hoezeer men aan hem gehecht was. Zijn

goed dat verbeurd verklaard was, is ‘omstreeks Corsmisse geredimeert’, d.w.z. vrijgekocht; wellicht door enige goede vrienden van hem.

Vragen.

De vragen 1 t/m 5 zijn zo uitvoerig, dat het antwoord op iedere vraag tot een kleine historische studie kan uitgroeien.

De vragen 6 t/m 15 zijn minder uitvoerig en gaan hoofdzakelijk over historische kwesties.

De vragen 16 t/m 27 gaan over taalkundige kwesties.

De vragen zijn niet gegeven met de bedoeling dat iedere leerling alle vragen zou beantwoorden.

1. a. Hoe was het leven op het platteland ten tijde van deze kroniek? Waar hadden de mensen zo al van te lijden? Geef de plaatsen aan waar dit uit blijkt.
   b. Waarvan hadden de stadsmensen te lijden? Geef hiervoor ook bewijsplaatsen.

2. a. Waaruit blijkt dat er in die tijd nog geen sprake was van een ‘Staat der Nederlanden’, waarin alle gewesten vreedzaam samenleven? Wat is het jongste jaartal in de kroniek waaruit de on-enigheid der gewesten blijkt?
   b. Waardoor is het onmogelijk dat er nu nog dergelijke gewelddadige onenigheden der gewesten voorkomen?
   c. Is uit het antwoord op b. een gevolgtrekking te maken ten opzichte van de ‘onenigheden’ die er thans nog heersen tussen de verschillende staten van Europa?

3. Het kloosterleven.
   a. Waaruit bestond het werk in het klooster? Op enkele plaatsen in de kroniek blijkt daar iets van. Waar?
   b. Welke functies van de zusters worden in de kroniek genoemd?
   c. Was het kloosterleven een gemakkelijk leven of een zwaar leven? Waaruit blijkt dat?

   d. De ontwikkeling van het St. Aagten Convent kun je door een lijn aangeven. Teken die lijn, zet er jaartallen bij en beredeneer dit.

4. Het klooster en de kerkhervorming.
   a. Hoe was indertijd het oordeel der kloosterzusters over de Bijbel? Waaruit blijkt dat?
   b. Wanneer wordt de invloed der hervorming voor 't eerst in de kroniek merkbaar?
   c. Wat heeft het klooster van de geuzen te verduren gehad?
   d. Welke beeldenstormmomenten komen er in de kroniek voor?
   e. Waren alle geuzen even ruw?

5. Welke daden van trouw en moed vond je in de kroniek? Welke personen worden ons door deze kroniek bijzonder sympathiek en waardoor? Geef steeds de plaats aan waar je ze vermeld vindt.

6. Onder 1629 staat ergens vermeld: ‘De soldaten waeren meest Luthers.’ Wat is daar voor bijzonders aan? En waarom zou de kroniekschrijver dit zo speciaal vermelden?
7. Waren alle inwoners er voor dat Amersfoort aan de geuzen zou worden overgegeven? Hoe is men er tenslotte toe gekomen? Op welke voorwaarde? Is daaraan voldaan?
8. Hoe dachten de mensen in die tijd over heksen? Waaruit blijkt dat?
9. Honger en oproer gaan dikwijls samen. Waar blijkt dit ook in de kroniek? Welke maatregelen worden dan genomen om 't oproer te onderdrukken?
10. Wat blijkt er van de stedenbouw uit het vermelde in 1520? Waaruit bestonden de meeste huizen toen? Waaruit maak je dat op?
11. Waarom zegt de kroniek dat de brand van 1520 ‘nergens na soe yselyk ende vervaarlyk als te vooren in den jaare 1495’ was?

12. Wat valt je op aan de plaats waar suster Beyeraat wordt begraven? (1526).
13. Waar zouden de ‘Engelse Ruyteren’ mee in verband staan? (1586).
14. Wie zal Cornelis Aertsen zijn geweest? Vergelijk daartoe 1599 en 1603.
15. Onder 't jaartal 1629 wordt vermeld dat de Magistraten naar Utrecht gebracht zijn. Waarom zou dit zijn geschied? Waarom moet de ‘nye Magistraat’, de penningen aan de burgers restitueren? Was dit redelijk? Wat is er voor te zeggen en wat ertegen?

16. 1525. Met welk woord drukt de kroniekschrijfster het gevoel van droefenis over de ellendige toestand het sterkst uit?
17. 1525. Wat merk je op wat betreft 't gebruik van 't woord ‘oneerlyk’? Waardoor zou je dat woord nu vervangen?
18. 1526. Kun je verklaren hoe 't komt dat de kroniekschrijfster in noempden een *p* heeft ingevoegd?
19. Vergelijk 1543 en 1556 en zeg dan wat je opmerkt omtrent 't ontstaan van het woord goedkoop. Let ook op 't accent.
20. 1543. Hoeveel is vierdehalf duysent gulden. Zet dit bedrag in cijfers. (Bedenk hierbij hoeveel anderhalf is).
21. 1543. Windesem wordt hier genoemd. Welke plaats is dit? Wat zie je dus aan de uitgang? Zoek nog 3 plaatsen in Nederland wier uitgang op -em op dezelfde manier is ontstaan.
22. 1552. Heeft het woord onweder hier dezelfde betekenis als tegenwoordig 't woord onweder?
23. 1556. Aan welk vreemd woord doet je 't woord Weyten denken?
24. 1564. Hier staat 't woord ‘waternoot’. Zou dat nu ook 't goede woord zijn?
25. 1591. Wat betekent het woord ‘ontboden’, als je het zinsverband nagaat?

26. 1603. Wat merk je op omtrent de oorsprong van 't woord ‘geweer’? Wat is het enkelvoud van ‘speten’?
27. Welke verleden tijden die anders zijn dan de tegenwoordige vind je van de sterke werkwoorden: sterven, kopen, worden, klimmen, kiezen?
    Teken ook andere afwijkende vormen aan als je ze in de kroniek tegenkomt.

Vragen bij de kaart van Amisfurtum

1. Amersfoort (voorde = doorwaadbare plaats; Amer = Eem) is ontstaan op de plaats, waar omstreeks 't jaar 1000 de ‘weg’ tussen de bisschopssteden Utrecht en Deventer het riviertje de Amer op een doorwaadbare plaats kruiste. Bij die doorwaadbare plaats hebben zich op den duur waarschijnlijk enige mensen gevestigd (een herbergier, een hoefsmid, enige boeren etc.) en op den duur is, waarschijnlijk ook onder de bescherming van een nabijgelegen kasteel (waaraan namen als ‘Den Hof’ en ‘De Vijver’ nog herinneren) daar een gehucht, later een dorp en op den duur een ommuurde stad ontstaan.
   Men kan nu logisch redenerend nagaan waar, op de kaart, die voorde moet zijn geweest. Ook ziet men dan welk kerkje het oudste zal zijn.
2. Van 14 cm boven de slot-M van Amisfurtum tot 20 cm boven de F loopt een kaarsrecht stuk beek.
   Wanneer men nu weet dat oorspronkelijk de beken 6 cm boven de I samenvloeiden, tot welke conclusie komt men dan voor dat kaarsrechte stuk beek?
3. Tussen stad en platteland is economische wisselwerking: de boeren verkopen in de stad hun producten en kopen er werktuigen en die levensmiddelen, die ze zelf niet produceren. Uit welke namen blijkt dat dit ook in Amersfoort het geval was?
4. In de loop der jaren heeft Amersfoort zich uitgebreid. Hoe is dit op de kaart te zien en welke bewijzen zijn er voor te geven?

5. In de ‘Cronyk van S. Aagten Convent’ wordt onder 1495 gesproken over een ‘groote moortbrand’. Men kan op de kaart precies nagaan hoe de brand over de stad heen sloeg. Wanneer men een stuk papier uitknipt ter grootte van de brand en daarmee de kaart bedekt krijgt men een beeld van de verwoesting die zo'n brand te weeg bracht. Welk gedeelte is in ieder geval toen gespaard gebleven en waardoor?
6. Dezelfde handeling en vraag over de brand van het jaar 1520. Hoe was de wind bij die brand?
7. Welke kloosters had Amersfoort behalve S. Aechten? In welk stadsdeel komen ze niet voor en hoe zou dat komen?
8. Waaruit blijkt dat binnen de stadsmuren nog veel boerenbedrijf was? In welk stadsgedeelte echter niet?
9. Uit welke straatnaam blijkt dat het plaveisel, zelfs in hoofdstraten, vroeger nog veel te wensen overliet?
10. In de Cronyk wordt onder 1483 vermeld dat bisschop David van Bourgondië in Amersfoort gevangen heeft gezeten. Dit was in 't Observantenklooster. Welke naam in de buurt daarvan herinnert aan hem?
11. Hoeveel molens staan er op de kaart en waar? Waaruit blijkt dat op 't moment van tekening die molens in geen geval alle tegelijk aan 't malen waren?
12. Welk deel van de dag (ochtend, middag of avond) is het volgens de tekening? Waaraan is dat duidelijk te zien? Klopt dit met de tijd op de torenklok?
13. Waar bevinden zich blekerijen? Waar zouden de ‘galgjes’ voor dienen die zich daarbij bevinden? Waar zijn nog meer van die galgjes? En waar zouden die zo al voor kunnen dienen?
14. Waar staan kanonnen opgesteld?
15. Er is in Amersfoort een straat die 't Zand heet. Dat is een gedempt stuk singel. Waar is het?

*1

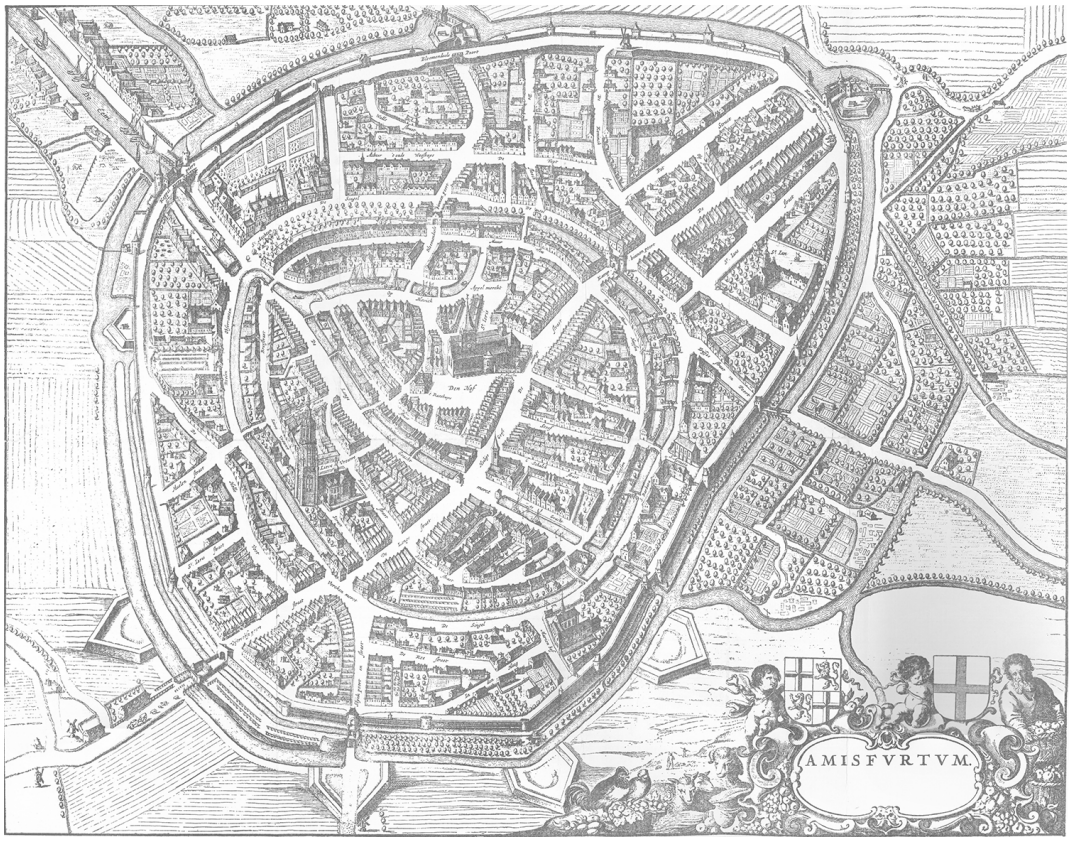

Behoorende bij: F. Boerwinkel. Cronyk van Sint Aagten Convent.